

facebook.com/SerbestKitaplar

twitter.com/SerbestKitaplar

instagram.com/serbest_kitaplar

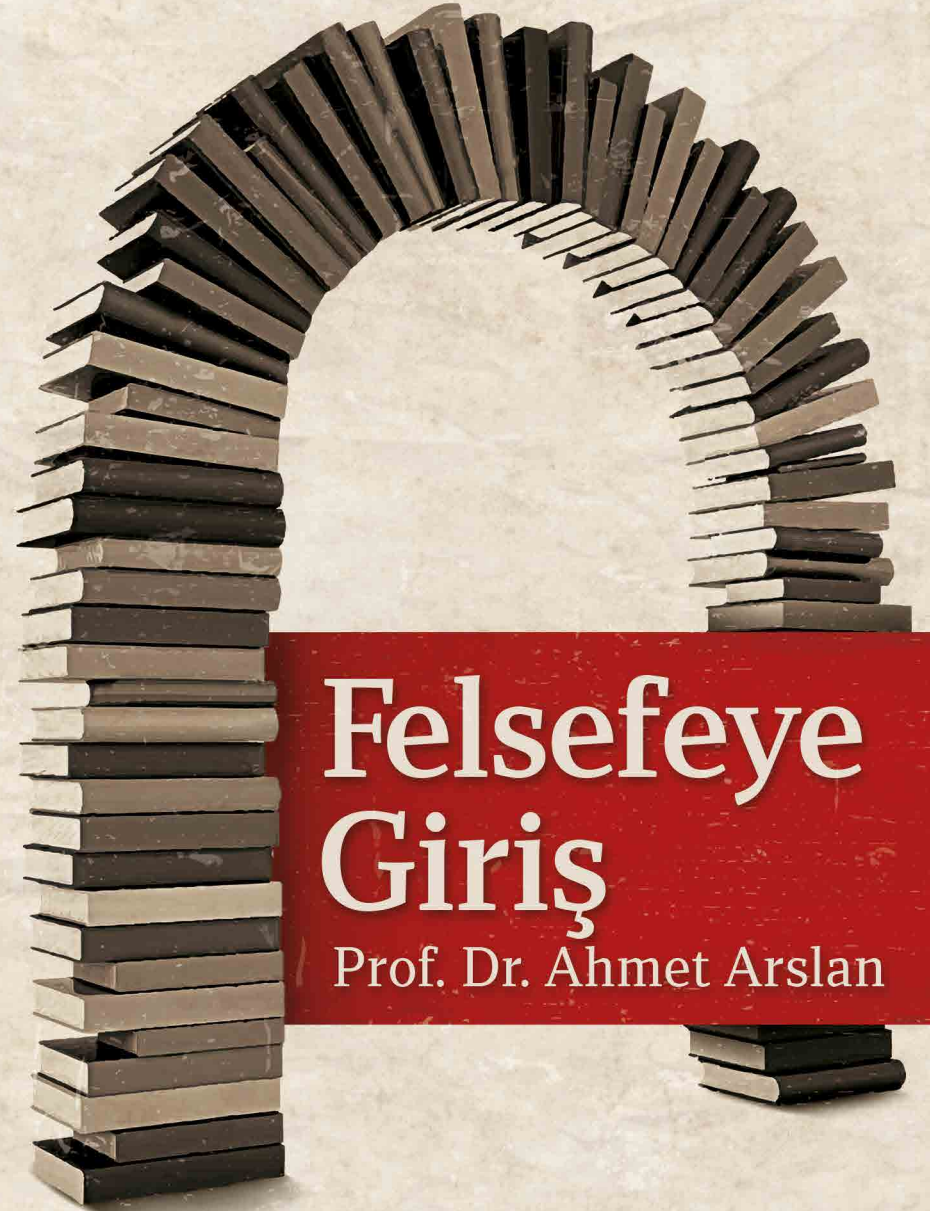
pinterest.com/SerbestKitaplar

issuu.com/serbestkitaplar

goodreads.com

Felsefeye Giriş

Prof. Dr. Ahmet Arslan

**Serbest
Akademi**

Ahmet Arslan
Felsefeye Giriş

Serbest Kitaplar: 7

27. Baskı: Ağustos 2019;

24-26. Baskılar: 2017-2018 (BB101 Yayınları, Genişletilmiş Edisyon)

7-23. Baskılar: 2003-2016 (Adres Yayınları)

1-6. Baskılar: 1994-2002 (Vadi Yayınları)

ISBN 13: 978-605-69552-1-1

Copyright © 2019, Serbest Kitaplar
Copyright © 2017, 2003, 1994, Ahmet Arslan

Tüm hakları saklıdır. Hiçbir şekilde tamamı veya herhangi bir parçası fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Bunu yapanlar veya buna teşebbüs edenler hakkında yayınevimiz kanuni takibat yaptırma hakkına sahiptir.

Kapak Tasarımı: Furkan Şener (www.furkansener.com)

Sayfa Tasarımı: Serbest Kitaplar

Tashih: Ali Kürşad Çifçi

Baskı: Tarcan Matbaası

Adres: İvedik Cad. Mercan 2 Plaza, No: 417, Yenimahalle, Ankara
Telefon: (312) 384 34 35-36 • Faks: (312) 384 34 37 • Sertifika No: 25744

Adres: İvedik Cad. Mercan 2 Plaza No: 417/A, Kat 3, Yenimahalle, Ankara • Telefon: (312) 566 06 22
E-Mail: info@serbestkitaplar.com • Web: www.serbestkitaplar.com • Sertifika No: 43914

AHMET ARSLAN

1944 yılında Urfa'da doğmuş, lisans ve lisansüstü öğrenimini Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'nde tamamlamıştır. 1978 yılında aynı kurumda doçent, 1988 yılında Ege Üniversitesi'nde profesör olmuş ve 2011 yılında emekliye ayrılmıştır.

Ahmet Arslan Arapça, Fransızca, İngilizce ve Almanca bilmektedir. Bu dillerden ve felsefenin çeşitli alanlarına ait çok sayıda çevirisi bulunmaktadır. Uzmanlık sahası Antikçağ Yunan Felsefesi, Ortaçağ İslam Felsefesi, Osmanlı Kelam Düşüncesidir.

Ahmet Arslan'ın bazı kitapları şunlardır:

- *İlkçağ Felsefe Tarihi* (5 cilt)
- *İbni Haldun*
- *İslam, Demokrasi ve Türkiye*
- *İslam Felsefesi Üzerine*
- *Kemal-Paşazade'nin Tehafüt Haşiyesi* (2 cilt)

Ahmet Arslan'la yapılan nehir söyleşi ise Eksi Kitaplar markasından *Bir Ömür Düşünmek* ismiyle yayımlanmıştır.

ÖZET İÇİNDEKİLER

1. FELSEFEYE GİRİŞ
2. BİLGİ FELSEFESİ
3. BİLİM FELSEFESİ
4. VARLIK FELSEFESİ
5. AHLAK FELSEFESİ
6. SİYASET FELSEFESİ
7. TARİH FELSEFESİ
8. HUKUK FELSEFESİ
9. SANAT FELSEFESİ
10. DİN FELSEFESİ
11. EĞİTİM FELSEFESİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	17
İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ	19
YEDİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ	21
SON BASKIYA ÖNSÖZ	23
1. FELSEFEYE GİRİŞ	25
Felsefe Nedir?.....	25
Gündelik Bilgi veya Sağduyu Bilgisi.....	25
Felsefi Bilgi.....	26
Felsefi Düşüncenin Özellikleri.....	28
Felsefenin Analitik ve Sentetik İşlevi.....	29
Felsefe ve Değerler.....	29
Bilgelik Sevgisi Olarak Felsefe.....	29
Değerler Felsefesi.....	30
Felsefenin Belli Başlı Disiplinleri.....	31
Felsefe-Bilim İlişkisi.....	31
Felsefe-Din İlişkisi.....	32
Felsefe-Sanat İlişkisi.....	34
Felsefenin Yararı.....	35
2. BİLGİ FELSEFESİ	39
Tarihsel Perspektif.....	39
Bilgi Teorisi veya Epistemoloji Nedir?.....	40
Bilginin İmkanı.....	40
Bilginin Kaynağı ve Araçları.....	41

Bilginin Alanı, Kapsamı, Sınırları	42
Bilginin Ölçütü veya Standartları	43
Doğruluk-Gerçeklik	44
Doğruluk-Anlamlılık	45
Bilgi Teorisi ve Mantık	46
Şüpheciler (Septikler)	47
Bir Tavır Olarak Şüphecilik	48
Bir Yöntem Olarak Şüphecilik	48
Deney-Dışı Bilgiye İlişkin Şüphecilik	49
Aşırı Şüphecilik	52
Bilginin Kaynağı [Tarihsel Perspektif]	53
Deneycilik (Empirizm)	55
Akılcılık (Rasyonalizm)	56
Eleştiri Felsefesi	57
Sezgicilik	58
Pozitivizm	59
Yeni-Pozitivizm	61
Analitik Felsefe	62
Bilginin Ölçütü ve Standartları	63
Pragmatizm	63

3. BİLİM FELSEFESİ 67

Bilim Felsefesi Nedir?	67
Felsefe, Bilim Felsefesi midir?	68
Bilim Nedir?	73
Bir Ürün veya Sonuç Olarak Bilimin Özellikleri	74
Bilim ve Bilimlerin Türleri	76
Formel Bilim ve Deneysel Bilim	77
Formel Bilimlerin Karakteri	78
Deneysel Bilimlerin Karakteri	80
Gözlem	83
Varsayım	83
Doğrulama (veya eski dilde tahkik etme)	84
Deney ve Gözlem Arasındaki Farklar	84
Bilimsel Açıklama	84
Yasa	85
Bilimsel Yasa-Doğa Yasası	85
Bilimsel Yasa-Toplum Yasası	86
Kuram	86

Bilimin Değeri	87
----------------	----

4. VARLIK FELSEFESİ 91

Varlık Felsefesi Nedir?	91
Varlık Felsefesinin Problemleri	94
Varlık Felsefesi ile Bilimler Arasındaki İlişkiler	95
Varlık Felsefesi (<i>Ontology</i>), Tanrıbilim (<i>Theology</i>) ve Metafizik Arasındaki İlişkiler	98
Varlık Maddedir	100
Demokritos ve Atomcu Madde Anlayışı	100
Hobbes ve Cisimci Madde Anlayışı	102
De la Mettrie ve Makine-İnsan	103
Marx ve Tarihsel Materyalizm	103
Varlık Maddî Değildir, Tinseldir	106
Platon ve İdealar Kuramı	107
İbni Sina ve Ruhun Tinselliği	108
Berkeley ve Öznel İdealizm	109
Hegel ve Mutlak veya Nesnel İdealizm	110
Varlık Hem Maddîdir Hem Tinseldir	111
Aristoteles ve Madde-Form Öğretisi	111
Descartes ve Beden-Ruh Problemi	113
Spinoza ve Madde-Ruh Paralelizmi	114

5. AHLAK FELSEFESİ 117

Değer ve Olgu	117
Değerlerin Yapısı	119
Değeri Meydana Getiren Şey Nedir?	121
Değer, Tanımlanamaz Bir Şeydir	122
Değerli Olan, Haz Verici Olandır	123
Arzu veya Tercih Olarak Değer	125
Ahlakî Değerler	126
Ahlak ve Ahlak Felsefesi	127
Ahlak Felsefesi ve Sosyal Bilimler	127
Ahlak Felsefesine İki Yaklaşım	128
Ahlakî Durum	130
Ahlakî Davranışın Koşulları	131
Özgürlük Problemi	133
Ahlakta Amaçlar ve Araçlar	137
Ahlak Kuramlarının Sınıflandırılmaları	137

Sokrates ve Ahlak Felsefesinin Ortaya Çıkışı.....	139
Kinikler ve Kayıtsızlık Ahlakı.....	140
Kireneler ve Haz Ahlakı.....	141
Platon-Aristoteles ve Mutluluk Ahlakı.....	141
Epikuros ve Acıdan Kaçış.....	144
Stoacılık ve Kendine Hakimiyet.....	146
Tek-Tanrı Dinlerin Ahlak Geleneği.....	148
Faydacı Ahlak Geleneği.....	150
Kant ve Ödev Ahlakı.....	154

6. SİYASET FELSEFESİ 161

Siyaset Nedir?.....	161
Siyaset Felsefesi ve Etik.....	162
Siyaset Felsefesi ve Siyaset Bilimi.....	164
Siyaset Felsefesine Farklı İki Yaklaşım.....	164
Siyaset Felsefesi ile Sosyal Bilimler veya İnsan Bilimleri Arasındaki İlişkiler.....	165
Siyasetin Gerekliği.....	165
Siyaset Felsefesinin Problem ve Kavramları.....	167
Devletin Gerekliği ve Anarşizm.....	171
Tanrı Devleti.....	173
Platon ve Seçkinlerin Egemenliği.....	175
Hobbes ve Tek Kişinin Mutlak Yönetimi.....	181
Rousseau ve Demokratik Totalitarizm.....	185
Locke ve Liberal Demokrasi.....	188
Demokrasiye Yöneltilen Eleştiriler.....	193
Liberal Demokrasiye Soldan Yöneltilen Eleştiriler.....	198

7. TARİH FELSEFESİ 205

Tarih Nedir?.....	205
Tarih Bir Bilim midir?.....	206
İslam Tarihçiliği ve İbni Haldun.....	208
İbni Haldun'a Göre Tarih.....	209
Tarih ve Toplum Bilim Arasındaki İlişkiler.....	209
Tarih Felsefesi Nedir?.....	210
Tarih Felsefesi, Modern Bir Felsefe Dalıdır.....	211
Tarih Felsefesi ve Hıristiyanlık.....	212
Antik Yunanlar Dünyaya Nasıl Bakarlardı?.....	212
Yunan Felsefesinde Zaman.....	213
Hıristiyanlıkta Zaman, Tarih ve İnsan.....	213

Aziz Augustinus ve Kutsal Tarih.....	215
Tarih Felsefesi ve İslam.....	215
İbni Haldun'un Tarih Felsefesi.....	218
Giambattista Vico.....	220
Kant ve Evrensel, İlerlemeci Tarih Fikri.....	222
Hegel ve İdealist Tarih Felsefesi.....	224
Marx ve Tarihin Materyalist Yorumu.....	228
Çağdaş Tarih Felsefeleri.....	234
Oswald Spengler ve Batı'nın Çöküşü.....	234
Arnold Toynbee.....	236
Will Durant.....	237
Samuel Huntington.....	239

8. HUKUK FELSEFESİ 245

Hukuk Nedir?.....	245
Hukuk Felsefesi Nedir?.....	245
Adalet Nedir?.....	246
Adaletin Türleri.....	247
Düzeltilici Adalet.....	247
Dağıtıcı Adalet.....	248
Değiş Tokuş Adaleti.....	248
Hak ve Haklar.....	250
Hak ve Ödev.....	251
Hak mı, Ödev mi.....	252
Ahlakla Hukuk Arasındaki İlişki.....	254
Hukuk Nedir?.....	255
Hukuk ve Dinî Hukuk.....	256
Hak, Kuvvettir.....	258
Hak, Faydalı Olandır.....	260
Doğal Hukuk Kuramı.....	263
Aziz Thomas ve Doğal Hukuk Kuramı.....	264
Grotius ve Doğal Hukuk Kuramı.....	267
Hukuk Pozitivizmi.....	269
Kant ve Deontolojik Hukuk Kuramı.....	271

9. SANAT FELSEFESİ 275

Estetik ve Sanat Felsefesi.....	275
Estetik Tavır.....	277
Estetik Nesne.....	279

Estetik Haz	279
Estetiğin Konusu Olarak Sanat	280
Sanatların Sınıflandırılması	281
Sanat Felsefesi ve Sanat Eleştirisi	282
Sanat Eserinin Farklı Değerleri	283
Duyusal Değerler	283
Formel Değerler	283
Hayat Değerleri	284
Sanat ve Ahlak	284
Sanat ve Doğru	286
Estetik-Sanatsal Değerlere Öznelci ve Nesnelci Yaklaşımlar	288
Öznelci Kuram	288
Nesnelci Kuram	289
Sanat Kuramları	289
Platon ve Taklit Olarak Sanat	289
Romantikler ve Yaratım Olarak Sanat	290
Schiller ve Oyun Olarak Sanat	291

10. DİN FELSEFESİ **295**

Din Felsefesi Nedir?	295
Din Nedir?	296
Teoloji ile Din Felsefesi Arasındaki Farklar	298
Din Felsefesi ile Din Bilimleri Arasındaki İlişkiler	300
Dinsel Bilgi ve Bilimsel Bilgi	300
Tanrı'nın Varlığı ve Özellikleri	303
Tanrı'nın Varlığını Kabul Edenler	305
Teizm	305
Yaradancılık (Deizm)	306
Tüm-Tanrıcılık (Panteizm)	307
Tanrı'nın Varlığı Lehine İleri Sürülen Kanıtlar	308
Evrendeki Düzendeki Hareket Eden Kanıt (Teleolojik Kanıt)	308
Evrenin Varlığından Hareket Eden Kanıt (Kozmolojik Kanıt)	311
Tanrı Kavramından Hareket Eden Kanıt (Ontolojik Kanıt)	313
Tanrı Kanıtlarının Genel Bir Değerlendirilmesi	316
Tanrıtanımsızlık (Ateizm)	317
Evrende Kötünün ve Acının Varlığı Problemi	319
İmancılık (<i>Fideism</i>)	324

11. EĞİTİM FELSEFESİ **329**

Eğitim Felsefesi Nedir?	329
Eğitim Felsefesi ve Eğitim Bilimleri	330
Eğitim Felsefesi ile Diğer Felsefe Dallarını Arasındaki İlişkiler	331
Eğitim Felsefesine İki Yaklaşım	331
Eğitim Felsefesinin Temel Kavram ve Problemleri	332
Eğitim, Ahlak ve Din Arasındaki İlişkiler	337
Çağdaş Eğitim Kuramları	341
Daimicilik (<i>Perennialism</i>)	342
İlericilik (<i>Progressivism</i>)	344
Temel Esasçılık (<i>Essentialism</i>)	345
Yeniden İnşacılık (<i>Reconstructionism</i>)	347

SÖZLÜK **351**

KAYNAKÇA **355**

DİZİN **359**

ÖNSÖZ

DİLİMİZDE TELİF VEYA ÇEVİRİ ESER OLARAK, FELSEFE HAKKINDA giriş mahiyetinde bilgi veren kitap sayısı sınırlıdır. Öte yandan, bu yönde yazılmış eserlerin sahip oldukları önemli mezziyetleri yanında bazı kusurları bulunmaktadır. Bu kusurlardan önemli olarak gördüklerim; a) yazarlarının, mensup oldukları felsefe akımlarının bakış açısını gereğinden fazla yansıtmaları, b) felsefenin aynı ölçüde değer taşıyan disiplinlerinden bazılarını diğerlerinin aleyhine ihmal etmeleri, c) nihayet özellikle yabancı dillerden yapılan çeviri eserlerinde, felsefe tarihi içinde yer alan İslam filozoflarının ad ve eserlerinden, katkılarından söz edilmemiş olmasıdır.

Birinci nokta, bu felsefeye giriş eserlerinin felsefeye girişten çok, yazarlarının felsefelerine bir giriş olması sonucunu doğurmaktadır. Şüphesiz, bu da değerli bir şey olmakla birlikte felsefeye yeni başlayan, felsefe hakkında bir ilk ve doğru bilgi edinmek isteyen biri için önemli sakıncaları olan bir husustur.

İkinci nokta da felsefenin temel disiplinleri ile ilgili olarak insanı eksik ve yetersiz bilgi sahibi olmaya götürdüğü, örneğin bir siyaset veya din felsefesi gibi felsefenin en değerli alanlarından bazılarını yok saydığı için muayyen bir mahzur içermektedir (Nitekim benim aşağı yukarı on yıl önce İngilizceden Türkçeye çevirdiğim ve derslerimde okuttuğum, şimdiye kadar üç baskısı yapılmış ve Eylül 2014'te BB101 Yayınları tarafından tekrar basılan *Felsefeye Giriş* kitabım, sahip olduğumu düşündüğüm önemli mezziyetleri yanında Amerikan felsefe geleneğinin en önemli akımı olan, hatta resmî Amerikan felsefe görüşü sayabileceğimiz pragmatizme geniş ölçüde yer vermesine karşılık, varoluşçuluğa ya da fenomenolojiye hiç yer vermemekte; aynı şekilde bilgi kuramı, bilim felsefesi, varlık felsefesi ile ilgili konuları geniş ölçüde ele almasına karşılık siyaset felsefesine herhangi bir bölüm ayırmamaktadır).

Nihayet üçüncü nokta ile ilgili eksiklik, bizim, ait olduğumuz kültür çevresinin felsefe alanında geçmişte gerçekleştirmiş olduğu başarılarından habersiz, felsefeyi ve felsefî düşünme tarzını kendi kültür çevremize tamamen yabancı bir varlık olarak gören, yanlış veya eksik bir bilince sahip olmamız sonucunu doğurmaktadır. Tahmin edilebileceği üzere bu giriş kitabında bu tür eksiklikleri ortadan kaldırmak isteyen bir bakış açısı izlenmeye çalışılmıştır.

Bu kitapta şu ilkeler ve hedefler gözetilmiştir: a) Felsefenin ne olduğu, felsefî bilginin özellikleri, felsefenin işlevi, felsefe ile benzeri diğer temel kültürel-entelektüel etkinlik alanları (bilim, sanat, din) arasındaki ilişkiler hakkında genel ve temel bir bilgi kazandırmak; b) felsefenin belli başlı disiplinleri (bilgi felsefesi, bilim felsefesi, varlık felsefesi, ahlak, siyaset ve din felsefeleri); bu disiplinlerin alanları içine giren belli başlı problemler, kavramlar; bu alanlarda ileri sürülen belli başlı kuramlar, ortaya çıkan akımlar hakkında bilgi vermek; c) felsefenin tarih içinde ve çeşitli filozoflar tarafından gerçekleştirilen önemli başarılarını sergilerken bu faaliyet alanında yer alan kalbur-üstü Türk-İslam filozoflarının (Farabi, İbni Sina, İbni Haldun, Gazali vb.) görüş ve katkılarına temas etmek ve onların evrensel düşünce tarihi içindeki yerleriyle ilgili olarak sağlıklı bir bilinç kazandırmak, d) nihayet bütün bunları yaparken felsefenin daima şüpheli ve eleştirici bir özellik taşıyan ruhunu açığa çıkartmak amacıyla ortaya atılan her tez, getirilen her öneri, geliştirilen her kurama yöneltmiş olan itiraz, eleştiri ve karşı çıkışları göstermek ve böylece öğrencide felsefenin ruhunu doğru bir şekilde kavramak yönünde sağlam bir anlayış oluşturmak.

Bu kitabın ana okuyucu ve hedef kitlesi, üniversitelerde felsefe bölümlerinde ders alan öğrenciler, felsefeyle şu veya bu nedenle ilgilenen ve bilgi sahibi olmak isteyen farklı alan ve meslek gruplarından aydınlar ve nihayet Millî Eğitim Bakanlığı tarafından kabul edilen, lise son öğrencileri için "Felsefe" veya "Felsefeye Giriş" dersini okutmakla görevli felsefe öğretmenleridir. Kitap, sözünü ettiğimiz bu dersin müfredat programına da uygun olarak hazırlandığı için bu dersin öğretmenleri tarafından bir kılavuz kitap olarak da kullanılabilir.

1994
Ahmet Arslan

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

İKİNCİ BASKISINDAN AŞAĞI YUKARI İKİ YIL SONRA BU KİTAPIN İKİNCİ baskısının yapılması imkan ve ihtiyacının ortaya çıkmasından memnunum. Bunu, onun ilk baskısının önsözünde işaret ettiğim özelliklerinin okuyucu tarafından olumlu bir şekilde değerlendirildiğinin bir işareti olarak alıyorum. Bu baskıda birinci baskıya göre bazı önemli değişiklikler yaptım. Kitabın sonuna, birinci baskıda bulunmayan yeni bir bölüm; eğitim felsefesine ayırdığım bir bölüm ekledim. İçinde yaşadığımız çağdaş toplumda eğitimin her geçen gün artan önemi, ayrıca bu kitabın esas olarak hitap etmeyi arzu ettiği Edebiyat ve İlahiyat fakültelerinde okuyan öğrencilerin mezun olduklarında büyük bir çoğunlukla kendisine yöneldikleri öğretmenlik mesleğinin eğitimle olan sıkı ilişkisi, eğitim felsefesine tahsis ettiğim bu yeni bölümün varlık nedenini oluşturmaktadır.

Bundan başka bu baskıda ahlak ve siyaset felsefesine ayırmış olduğum bölümleri elden geçirdim ve büyük ölçüde genişlettim. Bunun da kaynağında esas olarak son yıllarda ilgimi ahlak ve siyaset felsefesine ilişkin konularda yoğunlaştırmamın ve birinci baskıda bu konulara ayırdığım bölümlerin bugün bana artık yeterli gelmemesinin en büyük payı bulunduğunu itiraf ederim. Ancak bunun kitabın diğer bölümleriyle bu bölümleri arasında diğer bölümler aleyhine belli bir dengesizlik meydana getirdiği de bir gerçektir. Kısmet olursa bundan sonraki bir baskıda yapmam gereken şeylerin başında bu dengesizliği gidermek üzere kitabın diğer bölümlerini de yeniden bir elden geçirmem gelecektir.

Nihayet dikkatli bir okuyucu felsefenin ne olduğuna ayrılan birinci bölümde bazı değişiklikler yapmış olduğumu fark edecektir. Ümidim ve temennim, kitabın bu yeni şeklinin onun esas hedef kitlesi olan üniversitelerde şu veya bu şekilde, şu veya bu adla felsefe öğretimi gören öğrenci-

lerin, liselerde felsefe grubu dersleri veren felsefe öğretmenlerinin, nihayet felsefeyle ilgilenen genel aydın okuyucunun felsefeye giriş ihtiyacını daha iyi bir şekilde karşılayabilecek bir niteliğe kavuşmuş olmasıdır.

Kitabın bu şekliyle görmeye devam etmesini umut ettiğim ilgi, sonraki bir baskıda muhtemelen yukarıda işaret ettiğim gibi bana onun bazı bölümlerini yeniden elden geçirme fırsatı vereceği gibi bu şekilde de hâlâ içinde bulundurmadığını bildiğim felsefenin bazı başka özel ilgi alanları ve dalları, örneğin dil felsefesi, tarih felsefesi gibi alanları ve dalları hakkında da yeni bölümler ekleme imkanını sağlayacaktır.

Ahmet Arslan

YEDİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

BU KİTABIN İLK BASKISININ YAPILDIĞI TARİHTEN BU YANA YAKLAŞIK on sekiz yıl geçti. Kitap bu süre içinde tahmin ettiğim ve umduğum büyük bir ilgiyle karşılandı. En azından bildiğim kadarıyla felsefe, sosyoloji, eğitim, ilahiyat öğretimi yapan fakültelerin, bölümlerin çoğunda felsefeye giriş dersleri için bir başvuru kitabı, ders kitabı niteliğini kazandı. Bunun sonucunda da o zamandan bu yana birçok yeni baskısı yapıldı.

Bu arada ülkemizde felsefe, felsefe disiplinleri, felsefenin belli başlı problemleri hakkında genel bilgi veya giriş mahiyetinde bilgi veren telif niteliğinde bazı yeni kitaplar yazıldı veya bu mahiyetteki bazı Batılı yazarların eserleri dilimize kazandırıldı. Bu ikinciler arasında çevirilerini kendim yaptığım iki tanesini zikretmek isterim. Bunlardan birincisi Cambridge University Press yayınları arasında yer alan ve Chris Horner-Emrys Westacott tarafından yazılmış olan *Thinking Through Philosophy* adlı eserdir. *Felsefe Aracılığıyla Düşünme* adıyla Türkçeye çevirdiğim bu kitap Phoenix Yayınevi tarafından 2001'de yayınlandı. Diğeri André Verges ve Denis Huisman tarafından yazılmış ve 1960'lardan bu yana Fransa'da ve Fransızca öğretim veren dünyanın başka yerlerindeki liselerde felsefe dersi için resmî ders kitabı olarak kabul edilen *Cours de Philosophie* adlı eserdir. Bu eserin ülkemizde lise felsefe programını göz önünde bulundurarak çeşitli bölümlerinden yaptığım çeviri TÜSİAD tarafından Aralık 2002'de *Felsefe 2002* adıyla yayınlanan toplam 410 sayfalık kitabın 260 sayfalık birinci kısmını oluşturmaktadır.

Bu baskıda *Felsefeye Giriş*'e yeni bir bölüm eklemedim. Ancak kitabın bütünü yeniden elden geçirdim ve özellikle ahlak ve din felsefesi konularına tahsis ettiğim bölümlerde önemli değişiklikler yaptım. Bu iki bölümde bazı kısımları çıkardım, bazılarını değiştirdim, bazılarını

hatırı sayılır eklemeler yaptım. “Din Felsefesi” bölümüne eklediğim “Evrende Kötünün ve Acının Varlığı Problemi” alt-bölümüne okuyucunun özellikle dikkatini çekmek isterim. Bu değişikliklerin kitabın içeriğini daha zenginleştirdiğini düşünüyorum.

Felsefeye Giriş'in bu yeni şekliyle de felsefeyle ilgilenen okuyucular ve öğrencilere yararlı olmaya devam edeceğini umarım.

2003
Ahmet Arslan

SON BASKIYA ÖNSÖZ

BU KİTABIN, İLK YAYINLANDIĞI 1994 YILINDAN BERİ ÇOK SAYIDA yeni baskısı yapıldı. Bunlardan birinde ona yeni bir bölüm eklediğim (Eğitim Felsefesi) oldu, bölümler içinde bazı değişiklikler yaptığım zamanlar oldu. Bu son şeklinde de ona iki yeni ve oldukça hacimli bölüm ekledim: Tarih Felsefesi ve Hukuk Felsefesi. Bunlardan ilkinin eksikliğini ta ilk yayınlandığı zamanlardan beri hissediyordum. İkincisinin ihtiyacını son yıllarda ülkemizin yaşadığı olaylar içinde duydum. Bir felsefeci olarak hukuku şimdiye kadar aldığımızdan daha fazla ciddiye almamız gerektiğini anladım. Ali Mezghani'den çevirip Bilgi Üniversitesi Yayınları arasında yayınlattığım *Tamamlanmamış Devlet: Arap Ülkelerinde Hukuk Sorunu* (İstanbul, 2015) başlıklı kitap da benim bu ihtiyacımı tetikleyen bir başka faktör oldu.

Bornova, Mayıs 2017
Ahmet Arslan

FELSEFEYE GİRİŞ

Felsefe Nedir?

ARİSTOTELES'İN ÜNLÜ YAPITI *METAFİZİK* "BÜTÜN İNSANLAR, DOĞAL olarak, bilmek isterler" cümlesi ile başlar. Yine Aristoteles'e göre insanların, duyularını kullanmaktan; örneğin görmekten, işitmekten vb. duydukları zevk bunun en açık kanıtıdır. Gerçekten de insanı insan yapan en önemli özelliklerinden biri herhalde onun, kendisini çevreleyen dünyayı, içinde yaşadığı toplumu, geçmişini ve bütün yanları ile bizzat kendisini tanımak ve bilmek istemesidir.

Şimdi bilgi, bilen varlıkla (felsefe dilinde özne veya süje ile), bilinmesi istenen veya bilinen varlık (felsefe dilinde nesne veya obje) arasındaki ilişkidir. Bu ilişkide bilen mi yoksa bilinen mi ağır bastığı; bilginin imkanı veya imkansızlığı; bilginin kaynağı, alanı, kapsamı, sınırları vb. türünden sorular felsefenin bilgi teorisi veya epistemoloji diye adlandırılan dalının özel konusunu oluşturur. Bu konu kitabımızda bundan bir sonraki bölümde geniş olarak ele alınacaktır.

Felsefe de esas olarak bir tür bilgidir, ancak özel bir tür bilgidir. Felsefenin ne tür bir bilgi olduğunu, felsefi bir bilginin özelliklerinin neler olduğunu anlamak için diğer belli başlı bilgi türlerinden söz etmek gerekir. Burada ele alacağımız bilgi türleri ise gündelik bilgi ve bilimsel bilgidir.

Gündelik Bilgi veya Sağduyu Bilgisi

Bunlardan en yaygın olanı ve hepimizin kendisine az çok sahip olduğumuz bilgi türü, gündelik bilgi, sağduyu bilgisi veya eski deyimle "amiyane" bilgidir. Gündelik bilgi, adının da gösterdiği gibi insanların gündelik hayatlarında ve en sıradan deneyleri –burada "deney" kelimesini "yaşantı" (*experience*) anlamında kullanıyorum– sonucunda elde etmiş olduk-

ları sıradan bir bilgidir. Bu bilginin kaynağı, bütün insanların temelde aynı biyolojik yapıya ve benzer toplumsal koşullara sahip olmalarıdır. Örneğin ister dâhi, ister en sıradan bir insan olsun herkes yağmuru ıslattığını, ateşin yaktığını bilir; kırmızıyı kırmızı, sıcak şeyleri sıcak şeyler olarak adlandırır. Yine böyle bir bilgi sayesinde ki insanlar yiyeceğin açlığı gidereceğini, ilkbaharın arkasından yazın geldiğini söylerler. Bu tür bir bilgi, bilinçli bir araştırma yöntemi sonucunda elde edilmiş olmayıp ister istemez, farkında olunmaksızın kazanılır ve yapısı itibarıyla de sistemsizdir. O yalnızca yaşama, duyarlarını kullanma, en ilkel türden deney sonucu ortaya çıkmıştır ve herhangi bir bilinçli yöntemle dayanmaz.

Bilinçli yöntemler kullanarak gündelik bilgiyi veya sağduyu bilgisini aşan iki bilgi örneği olarak ise bilimsel bilgi ve felsefi bilgiden söz edilebilir. Bilimsel bilginin özellikleri, bilim, bilimsel yöntem, bilimsel araştırma, bilimsel açıklama, bilimsel kuram, bilimsel yasalar vb. gibi konular kitabımızın üçüncü bölümünün konusu olacaktır. Bundan dolayı burada şimdilik bilimsel bilginin gündelik bilgiden farklı olarak, bilimsel yöntem ve usullerle doğrulamasının yapılması mümkün olan en güvenilir bir bilgi türü olduğunu kaydetmekle yetinelim.

Felsefi Bilgi

Felsefi bilgiye gelince, onu belirlemek daha zordur. Hatta felsefenin en önemli probleminin bizzat felsefenin kendisinin ne olduğu problemi olduğunu söylemek bile mümkündür. Felsefi bilgiyi veya felsefeyi anlamaya çalışırken yapılması gereken en doğru davranış, tarih boyunca kendilerine filozof denilen kişilerin yaptıkları işin kendisine bakmak olacaktır. Böyle bir bakış açısından konuya bakıldığında ise filozofların farklı zamanlarda, farklı kültürlerde, farklı amaçlar ve farklı işlevlerle farklı somut felsefeler ürettikleri görülmektedir. Bununla birlikte bu farklı zamanlarda yaşayan veya farklı amaçlarla farklı felsefeler üreten insanların yaptıkları işin kendisinde bazı ortak özellikler olduğu da gözlemlenmektedir.

Kant, felsefeyi, “kendisini akla dayanan nedenlerle meşru kılmak veya haklı çıkarmak iddiasında olan bir zihinsel etkinlik biçimi” olarak tanımlamıştır. Kanaatimizce bu tavır felsefeyi felsefe yapan ve bütün felsefi düşünme örneklerinde ortak olan bir noktayı gayet güzel bir biçimde ortaya koymaktadır. Burada “akla dayanan nedenler”den, insanın her türlü deneyini, gözlemini; bunlara dayanan her türlü akıl yürütmesini ve sezgisini içine alan geniş bir nedenler veya gerekçeler (*reasons*) grubunu anlamak gerekir. “Haklı çıkarmak veya meşrulaştırmak” iddiasından ise “herhangi bir önermeyi, bu önermeyi ileri sürmeyi mümkün kılan kanıt,

temel ya da gerekçelerle ortaya koyma”yı anlamak gerekir. Örneğin “eğer bütün insanlar ölümlü ise ve Ahmet bir insan ise, Ahmet”in de ölümlü olduğunu kabul etmek zorunludur. Burada bu iki öncül bu sonucu zorunlu kılmakta, onu ileri sürmeyi gerektirmektedir. Tabii ki burada önemli olan ilk iki öncülü nasıl elde ettiğimizdir. Felsefe bu iki öncülün kendilerinin de ya a) yine bu tür bir akıl yürütmenin sonucu olmasını veya b) yukarıda söylediğimiz daha genel anlamda insanın bilinçli gözleminin, deneyinin, bunlar üzerinde düşünmesinin sonucu olmasını veya insanî sezginin de işin içine karıştırılarak elde edilmesini talep eder.

Felsefede önemli olan, felsefi sonuçlardan çok, bu sonuçlara varma biçimidir. Başka deyişle felsefede, örneğin bilimlerde olduğu gibi herkes tarafından kabul edilen veya kabul edilmesi gereken doğru, kesin bilgiler veya sonuçlar söz konusu değildir. Herhangi bir bilimde, her zaman öğrenilmesi mümkün bir bilgi, bir doğru (hakikat) vardır. Örneğin matematikte bir teoremi, fizikte bir doğa yasasını, tarih bilminde geçmişte insan topluluklarının nasıl yaşadıklarına dair bazı şeyleri öğrenirsiniz. Felsefede karşınıza çıkan ise filozof denen insanların çeşitli konularda ileri sürmüş oldukları ve çoğu kez de birbirine aykırı olan birtakım düşünceler, öğretiler, sistemlerdir. Bir bilim adamının başka bir bilim adamının bilimsel bir görüşünü paylaşmak zorunda olmasına karşılık bir filozofun başka bir filozofun felsefi bir görüşünü paylaşması beklenmez, hatta arzu da edilmez. Zaten bugüne kadar herhangi bir filozofun felsefi sisteminin veya görüşünün herkes tarafından kabulüne pek rastlanmamıştır.

Felsefe tarihinde felsefi sistemler birbirlerini takip etmiş, her filozof kendisinden evvel gelen filozofları çürütmeye çalışırken kendisinden sonra gelen filozoflar tarafından reddedildiğini görme kaderiyle karşılaşmıştır. Bu anlamda her filozofun, felsefenin kendisine kadar olan gelişimini veya iddialarını eleştirerek kendi payına yeniden bir felsefi sistem inşa etme çabasında olduğu söylenebilir.

O halde, felsefeyle ilgilenen birinin filozoflar tarafından ileri sürülen çeşitli ve farklı düşünceleri, sistemleri tanıması, şüphesiz, belli ölçüde faydalı olmakla birlikte bu, felsefe yapmak için asıl değildir. Bundan daha önemli ve verimli olacak olan, felsefe yapmanın kendisini öğrenmektir. Bu anlamda olmak üzere Kant’ın şu ünlü sözünü her zaman akılda tutmak gerekir. “Öğrenilebilecek felsefe yoktur; ancak felsefe yapmak öğrenilebilir.”

Yine bu özelliği bakımından felsefe, bir hedef veya sonuca ulaşmış olmaktan çok, Jaspers’ın deyimi ile “daima yolda olmaktır.” Jaspers, ünlü eseri *Felsefeye Giriş*’te bilgelik (*sophia*) ile felsefe (bilgelik sevgisi: *philosop-*

BİLGİ FELSEFESİ

Tarihsel Perspektif

GEÇEN BÖLÜMDE SÖYLEDİĞİMİZ GİBİ, BİLGİ EDİNME, İNSANIN en temel ve ayırdedici özelliklerinden biridir. Temelinde ister yaşamak veya varlığını sürdürmek için doğayı ve çevresini tanımak ve eşyaya ve diğer varlıklara egemen olmak ihtiyaç ve arzusu, isterse Aristoteles'in söylediği gibi meraktan doğan fayda-dışı, çıkar gütmeyen (hasbî) doğal bir bilme eğilimi bulunsun; insanın, ortaya çıktığı ilk andan itibaren her zaman ve her yerde bilgi ile ilgili az ya da çok yoğun bir etkinlik içinde bulunmuş olduğu muhakkaktır. Başka deyişle bilginin, hatta bilimin tarihi insanın tarihi kadar eskidir.

Felsefe, ilk ortaya çıktığında (M.Ö. 6. Yüzyıl Yunan dünyası), ilgisini, doğal olarak, bilen özne değil, bilginin konusu olan nesne üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu bakımdan, ilk Yunan filozofları haklı olarak “Doğa Filozofları” olarak adlandırılırlar.

Bunlardan Milet okulunun kurucusu Thales, her şeyin ilkesinin, *arkhesinin*, ana maddesinin su; Anaksimandros “sonsuz ve sınırsız olan” (*apeiron*); Anaksimenes hava olduğunu söylerlerken ilgilerini bilgi değil varlık üzerine yöneltmişlerdi. Varlık üzerine yönelen, varlığı bilmeye çalışan veya bildiğini düşünen öznenin, bu iddiasında ne kadar haklı olduğunu, hangi hakla evreni bildiğini ileri sürdüğünü, hangi yetilerine dayanarak onu bilmeye çalıştığını, varlık veya doğa hakkında verdiği bilginin nasıl sınanabileceğini vb. herhangi bir ilgi veya soruşturma konusu yapmamışlardı.

Herakleitos, Parmenides, Demokritos, Anaksagoras gibi yine bu ilk döneme ait Yunan filozoflarında bilginin imkanına, kaynağına, sınırlarına, ölçütlerine ilişkin ilk sorular, ilk şüpheler, ilk tartışmalar ortaya

çıkıyorsa da bilgi konusunun bir daha ayrılmamak üzere felsefi düşüncenin gündemine gelmesi Sofistler, Sokrates ve onu takip eden Platon ve Aristoteles gibi büyük filozoflar döneminde olmuştur ve o günden bu yana bilgi sorunu üzerindeki tartışmalar, zaman zaman, örneğin Kant'ta olduğu gibi, felsefi düşüncenin tam merkezinde yer alarak varlığını sürdürmektedir.

Bilgi Teorisi veya Epistemoloji Nedir?

Bilgi teorisi veya bilgi felsefesi veya bilgi kuramı hangi konuları veya problemleri içine alır? Yukarıda da kısmen işaret ettiğimiz gibi o, önce bilginin imkanı ve imkansızlığına ilişkin soruşturmaları içine alır. Çünkü nasıl ki varlık felsefesi ile ilgili olarak, kendisinden herhangi bir şüphe duymaksızın bizim dışımızda ve bizden bağımsız gerçek bir dünya bulunduğunu düşünen ve felsefede kendilerine safdil gerçekçiler (naif realistler) denilen filozoflar varsa, aynı şekilde bilgi teorisi ile ilgili olarak da sahip olduğumuz bilgi yetilerimizin, özellikle duyularımızın bize dış dünyayı kendinde olduğu gibi, doğru olarak yansıttığını düşünen, deyim yerindeyse, yine safdil “dogmatikler” de vardır. İnsanın kendi bilgi yetilerinden veya araçlarından, duyularından, algılarından, gözlem ve deney yapma kabiliyetinden şüphe etmeye başlaması, oldukça ileri bir bilinç ve birikim seviyesi gerektirir ve nitekim tarihsel olarak da öyle olmuştur: Yunan düşüncesi, bilgi yetilerini aşağı yukarı 200 yıl ciddi biçimde kullanıp sınadıktan sonradır ki, yukarıda belirttiğimiz gibi Sofistlerle birlikte (M.Ö. 5. Yüzyıl), ilk kez yine ciddi ve sistemli bir şekilde onları şüphe ve eleştiri konusu yapmış ve yine ilk kez ciddi bir biçimde insanın, eşyayı, kendisinde olduğu gibi bilip bilemeyeceğini kendine sormuştur.

Bilginin İmkani

O halde, bilgi teorisinin ilk sorusu bilginin mümkün olup olmadığı sorusudur. Bu soruya verilen cevapları ayrıntılı olarak aşağıda ele alacağız. Ancak burada bir giriş olarak bir noktaya işaret edelim: Bu soruya olumlu cevap verenler genellikle felsefe tarihinde “dogmatik filozoflar” olarak adlandırılırlar. Buradaki “dogmatik” kelimesinin, gündelik dilde ondan anlaşılan “bir inancı körü körüne savunan, önyargılı” bir insanın zihin tavrını ifade eden geniş anlamından farklı, özel ve dar bir anlamda kullanıldığını dikkat etmemiz gerekir. Bilginin mümkün olmadığını düşünenlere ise genel olarak felsefe tarihinde “şüpheciler” veya “septikler” denir. Bu tür bir görüşü savunmanın felsefi adı ise “şüphecilik” veya “septisizm”dir.

Burada yine Kant'ın haklı olarak işaret ettiği şu noktaya dikkat etmek gerekir: Felsefi anlamda şüphecilik, bu kelimenin gündelik, teknik-olma-

yan kullanımından farklı olarak “özel nedenlerden hareketle, diğerlerinin bilgi olarak kabul ettiği şeylerin geçerliliğinden ve kesinliğinden şüphe duyan” kişinin temsil ettiği akıma denir. Burada anahtar kavram, tahmin edilebileceği gibi, “özel nedenler”dir. Bu “özel nedenler”den kast edilen, kişisel, keyfi nedenler değildir. Bu, tam tersine, gündelik anlamda şüpheciliğin özelliğidir. Şüpheci bir filozof, dogmatik bir filozofun bilgi iddialarını, bu iddialarının temelinde bulunan dayanak ve ölçütlerini, gerekçelerini çürütmek suretiyle reddetmeye çalışır.

Bilginin Kaynağı ve Araçları

Bilginin imkanı ve imkansızlığı problemi yanında bilgi teorisinin veya bilgi felsefesinin ikinci bir problemi, bilginin kaynağı ve araçları problemidir. Acaba bilginin elde edilmesinde genel olarak zihnin payı mı daha önemlidir, yoksa zihnin dışarıdan, çevreden aldıkları mı? İnsanın bilgiyi kazanmada genel olarak iki yetisi olduğundan söz edilebilir. Bunlardan birincisi, aklın düşünme yeteneği, ikincisi duyuların algılama, gözlemleme yeteneğidir. Acaba bilgide bunlardan hangisinin rolü daha fazladır? Zihin veya akıl veya düşünme yeteneği kendi başına bilgiyi elde etme kudretine sahip midir, yoksa insan sadece duyuları ve alguları yoluyla mı bilgi elde eder?

Tahmin edileceği gibi burada öne sürülen görüşler, zihni tamamen duyulara ve algılara indirgeyenlerden, insanda duyular ve algılardan bağımsız bir düşünme yeteneği olduğunu ileri sürenlere kadar tam bir yelpaze oluşturur. Bu arada bilginin elde edilmesinde, gerek duyular ve algılara gerekse zihin ve akıl yürütmeye eşit veya benzer derecede önem veren üçüncü bir görüşün var olabileceğini düşünmek makûl olacaktır.

Öte yandan, felsefe tarihi, bize, ne duyulara ne akla fazla önem vermeyip, gerek duyuların, gerekse aklın doğru bilgiyi vermede yetersiz hatıta aldatıcı olduğunu söyleyen; bununla birlikte bilginin -hem de kesin, kendisinden şüphe edilemez bir bilginin- var olduğunu iddia eden bir grup farklı insanın olduğunu da göstermektedir. Bu insanlar bu tür bir bilginin temeline insanda var olduğunu iddia ettikleri bir başka yetiyi, üstün bir bilme yetisini koymaktadırlar ki hakkında verdikleri tasvirde onun genel olarak sezgi (*intuition*) diye adlandırabileceğimiz bir yeti olduğu anlaşılmaktadır. Sezgicilere göre sezgi, insanı “doğrudan bir sezgi ve araçsız bir kavrayış”la eşyanın bilgisine vakıf kılan özel bir yetidir. O bizi yanıltan, aldatan duyulardan veya eşyayı parçalayan akıldan farklı olarak “doğrudan doğruya, apaçık, kesin, kendisinden şüphe edilemez, bütünsel bir bilgi” ile hakikatin sırrına erişirme gücüne sahiptir. Felsefe tarihinde Yunan dünyasında Plotinos, İslam dünyasında Gazali ve diğer İslam mis-

3

BİLİM FELSEFESİ

Bilim Felsefesi Nedir?

BİLİM, ÇAĞIMIZIN BÜYÜLÜ SÖZCÜKLERİNDEN BİRİDİR. BİLİMSEL düşünce, bilimsel metot, bilimsel akıl yürütme veya bunun tersine, bilim-dışı düşünce, bilime aykırı bir metot vb. deyimlerini dikkate değer bir sıklıkla duymaktayız. Atatürk'ün, "Hayatta en hakikî mürşit ilimdir" sözünü kim duymamıştır? Bilim nedir? Bilimsel düşünce nasıl bir düşüncedir? Bilimsel yaklaşım, bilimsel yöntem, bilimsel sonuç nedir? Bilimsel düşüncenin veya yöntemin yapısı, işleyişi nasıldır? Bilimsel sonuçların özelliği, bilimsel yasa nedir? Bilimi diğer insanî etkinlik alanlarından ayıran özellikler nelerdir? Bilimin değeri nedir? Bu ve benzeri sorular bilim felsefesinin sorularıdır.

Bu sorulara, kendi yaptığı işi, kullandığı yöntem ve usûlleri, vardığı sonuçları en iyi bilen biri olarak bilim adamının kendisinin en iyi cevapları verme imkanına sahip olduğu düşünülebilir. Bu düşüncede, şüphesiz, büyük bir doğruluk payı mevcuttur. Ancak öte yandan, bilim adamının, bilim adamı olarak bu tür soruları kendisine sormak zorunda olmadığı gibi onları cevaplamak zorunda olmadığı da bir gerçektir: Bilim adamı bu tür sorular üzerinde düşünmeye, onları cevaplamaya başladığı andan itibaren, artık, bilim adamı gibi değil, bir bilim felsefesi gibi iş görmeye başlar.

Çünkü bizzat bilim adamlarının kendi görüşlerine göre, bilimin, daha doğrusu her bilim adamının konusu ve amacı bellidir: Olaylar, evrende olup biten şeyler hakkında bilgi vermek. Her bilimin kullandığı yöntemler, vardığı sonuçların özellikleri de bellidir. Oysa yukarıdaki türden sorular, bilim adamının bilim adamı olarak uğraştığı sorular türünden olmadığı gibi bunları cevaplandırırken kullandığı yöntem de dar

anlamda bilimsel yöntem değildir; bu yöntem, felsefecinin alışlagelen düşünce, refleksiyon hatta “spekülasyon” yöntemidir. Nihayet burada kendisine erişilen sonuçlar da dar anlamda bilimsel sonuçlar değildirler; çünkü bize eşyanın yapısı ve evrendeki herhangi bir olay veya olgu hakkında bir şey söylemezler. Bu, bilimin üstüne düşünmedir. Bilim üstüne düşünme ise kesinlikle bilim değildir. Aksi takdirde “bilimin bilimi” gibi tuhaf bir şeyden söz etmek gerekir. O halde, bu tür sorular, başka bir soruşturma alanının konusunu oluştururlar ki bu bilim felsefesidir.

Öte yandan, bilimin değerlerle ilgili sorular sormadığını biliyoruz. Oysa yukarıda “bilimin değeri” diye bir şeyden söz ettik. Böyle bir soruşturma, çağımız için de hiç de önemsiz değildir; özellikle de bilimin ve onun uygulaması olan teknolojinin bir yandan insan hayatını, toplumların yapısını, hatta doğanın çehresini değiştirmekte olumlu anlamda oynadığı rolle, öbür yandan öldürücü silahların, atom bombalarının, çevre kirlenmesinin meydana getirdiği ve hepsi bir bakıma bilimin sonuçları olan muazzam olumsuz gelişmeler dikkate alınır. Şimdi bilimin anlamı ve değeri üzerine bu tür bir soruyu bilim adamı, bilim adamı olarak kendi kendisine soramaz. Ancak öte yandan, son yarım yüzyılda başta bilim adamlarının kendileri olmak üzere birçok insan, bu soruyu en ciddi bir şekilde kendisine sorma ihtiyacı duymuştur.

Felsefe, Bilim Felsefesi midir?

Felsefe, evren hakkında bilgi vermek isteyen bir etkinlik biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Yine felsefe, Yunan dünyasında ilk defa ortaya çıktığında, evren veya eşya hakkında bilgi vermek isteyen bir başka etkinlik veya bilgi biçimi ile, yani mitolojik-dinsel dünya görüşü ile hesaplaşmak zorunda kalmıştır. Thales, Herakleitos, Anaksagoras, Pythagoras gibi ilk Yunan düşünürleri felsefeden, bizim bugün çağdaş bilimden anladığımız şeye benzer bir şeyi anlamaktaydılar; yani onlar, felsefi düşünce sayesinde evrenin doğasının bilgisinin önlerinde açılacağı varsayımından hareket etmekteydiler. Onlar; Tanrılar da dahil olmak üzere, evrendeki varlıklar ve bu varlıkların doğaları hakkında din veya mitolojinin sağladığı bilgilerden daha doğru, daha güvenilir bilgilere erişebilecekleri iddiasındaydılar.

Örneğin Thales, evrenin yapısı üzerine başarılı bir kuram ortaya atmıştır. O, bütün nesnelere tek bir ana maddenin, yani suyun değişik biçimleri olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü o, şu şekilde akıl yürütmektedir: Su, ısındığında buhar haline geçmektedir. O halde, hava gibi gaz halinde bulunan bütün varlıklar suyun incelmış, seyrekleşmiş bir biçimi olarak kabul edilebilirler. Suyun doğal veya kendine en yakın olduğu hal, sıvı halidir; o halde,

akan her şey, sudan meydana gelmiş olmalıdır. Nihayet su yeter derecede soğutulduğunda katı bir şeye, buza dönüşmektedir. O halde, bütün katı veya katılaştırmış şeylerin de su olduğunu düşünmek akla uygundur.

Thales’ten sonra gelen ve kendilerine “Doğa Filozofları” denen diğer ilk dönem Yunan filozofları da temelde aynı yöntemi, yani derin ve bilinçli düşünme yöntemini kullanarak daha çarpıcı kuramlar geliştirmişlerdir. Örneğin Demokritos aşağı yukarı 2.500 yıl önce, elinde herhangi bir deneysel gözlem ve doğrulama imkanı olmaksızın bugünkü atom kavramının ilk şeklini ortaya atmıştır. Var olan bir şeyin sonsuza kadar bölünemeyeceği; çünkü sonsuza kadar bölünebilen ve bir sıfır değerine inecek olan varlık “parçacık”larından ne kadarını bir araya getirirsek getirelim, herhangi bir büyüklüğü meydana getiremeyeceğimizi düşünerek, bu bölünmenin bir yerde durması gerektiğini; kendilerinden daha ileri bir bölmenin mümkün olmadığı, bu “bölünmeyen” (atom) şeylerin ise varlıkların yapı taşlarını oluşturduğunu söylemiştir.

Felsefe, bütün İlk ve Ortaçağ boyunca bizim bugün bilimden kastettiğimizden çok farklı bir şey olarak anlaşılmamıştır. Nitekim Aristoteles’e göre bizim bugün belli ve bağımsız, özel bilimler olarak tanımladığımız matematik, fizik, astronomi vb. yalnızca felsefenin, teorik felsefenin dallarıdır. Hatta bir bakıma ta 19. Yüzyıl’a varıncaya kadar felsefe ile bilim arasında ciddi bir ayırım yapılmamıştır: Newton’ın fizik, mekanik ve astronomiye ilişkin bilimsel görüşlerini içeren ünlü kitabının adı *Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri*’dir; yani Newton’ın kendisinde bile henüz doğa felsefesi ile doğa bilimi arasında bir ayırım yoktur. Öte yandan, 19. Yüzyıl’a gelinceye kadar üniversitelerde “fizik” dersleri de “doğa felsefesi” adı altında verilmekteydi.

Ancak, o tarihten bu yana, bilimin kendisi bir sürü alt-dallarına parçalanarak felsefeden ayrılmıştır. Her bilim, varlığın bir cephesini, yoğun bir araştırma konusu yapmak üzere kendisine ayırmıştır. Böylece fizik; canlı nesnelere, botanik bitkilerin, astronomi; gökssel olayların doğasını inceleyen ayrı bir bilimsel alt-dal olarak ortaya çıkmıştır. Yine 19. Yüzyıl’da bugün kendilerine insan veya kültür bilimleri veya toplum bilimleri dediğimiz tarih, ekonomi, psikoloji, sosyoloji gibi bilimlerin her biri kendisine özel bir varlık alanını olarak felsefeden kopmuştur. Böylece bir anlamda felsefenin, kendi doğuşunda din ve mitolojiye yaptığını bu kez bilimlere felsefeye yapmışlar; yani kendilerini felsefe yerine ikame ederek felsefeye, deyim yerindeyse üzerinde çalışabileceği özel bir varlık alanı veya problemler grubu bırakmamışlardır. Felsefe bunun sonucunda bir süre için adeta konusu olmayan bir etkinlik haline gelmiştir.

Öte yandan, problem sadece bir konu problemi olarak da kalmamış,

4

VARLIK FELSEFESİ

Varlık Felsefesi Nedir?

SOKRATES-ÖNCESİ YUNAN FELSEFESİNİN EN BÜYÜK İKİ FİLOZOFUNDAN biri olan Parmenides'in (M.Ö. 540) felsefesini şu iki cümle ile özetleyebiliriz: "Varlık vardır; var olmayan var değildir." Normal bir okuyucuya bu iki önerme, öznde söylenen şeyi yüklemde tekrar eden önermeler olarak açık bir biçimde doğru fakat önemsiz, hatta anlamsız, çünkü boş iki cümle olarak görünebilir. Ancak onlar tüm felsefe tarihinin en önemli cümleleri arasında yer alırlar.

Yukarıda, Thales'in, her şeyin aslının, *arkhesinin*, ana maddesinin temelde su olduğuna ilişkin cesur varsayımından söz ettik. Su buharı gibi gazlı, buz gibi katı cisimler de suyun seyrekleşmesi veya yoğunlaşması sonucu varlığa gelen iki değişik varlık türü olduklarına göre bundan, var olan her şeyin aslında suyun değişik biçimleri olduğu sonucuna geçmek mümkündür.

Thales ve diğer ilk Yunan filozoflarının ana problemi, değişen şeylerde değişmeyen bir şeyin olup olmadığını araştırma problemi idi. Yunan; özellikle Batı Anadolu kıyılarında yaşayan ve kendisine İyonyalı denilen Yunan, uzun zamandan beri hayatının hemen hemen her alanında büyük ve önemli değişimler, hatta devrimler yaşamaktaydı. Çünkü M.Ö. 7. Yüzyıl'ın Batı Anadolu'su gerek ekonomik-ticarî, gerekse siyasî-kültürel büyük değişimlerden geçmekteydi.

Öte yandan, uyanık fikirli ve iyi gözlemci olan bu insanlar, hiç şüphesiz, doğanın kendisinde de sürekli bir hareket ve değişme olduğunu gözlemlemekteydiler. Mevsimlerin sürekli değişmesi; canlıların doğmaları, büyümeleri, yaşlanmaları, ölmeleri; bitkilerin yeşermesi, sararması, kuruması ve benzeri değişimler herkesin sıradan deneyleri içindedir.

Yunan, anlaşıldığına göre, bütün bu değişmelere, özellikle de toplumda ve kendi hayatında meydana gelen değişmelere hayli korku ile bakmakta ve onu anlamaya çalışmaktaydı. Bunun için o, bir yandan hareketi, değişmeyi, oluşu varlığın zorunlu bir boyutu olarak görürken, öbür yandan bu değişmeler altında sabit, devamlı, kalıcı bir şeylerin olup olmadığını kendine sormaktaydı.

İşte bu bağlamda olmak üzere Thales hem değişmeyi kabul etmekte hem de değişmenin, kendisinde meydana geldiği değişmeyen bir şeyin bulunduğunu düşünmekteydi. Her şey, ona göre, temelde hep aynı kalan, değişmeyen bu şeyin, yani suyun değişimleri, değişik biçimleri veya görüntüleri idi.

Thales'ten kısa bir süre sonra ortaya çıkan ve yine Miletli olan Anaksimandros ise şöyle bir akıl yürütme yapmaktaydı: Etrafımızda gördüğümüz varlıklar farklı ve çeşitlidir. Onlar yine farklı ve çeşitli özelliklere sahiptirler. Şimdi su gibi belli ve sınırlı özelliklere sahip bir şeyden, farklı ve çeşitli, hatta birbirine zıt olan bu şeyler veya nitelikler nasıl çıkabilirler? Örneğin, odun yanar. Oysa Thales'e göre o, suyun yoğunlaşmış bir biçimidir. Ama su yanmaz, tersine, yanan bir şeyi söndürür. Şimdi odun gibi yanıcı, hatta ateş gibi yakıcı bir şey, su gibi yanıcı olmayan bir şeyden nasıl çıkabilir? O halde, acaba farklı ve zıt niteliklere sahip varlıkların, kendisi hiçbir belli niteliğe sahip olmayan, tamamen belirsiz olan, henüz hiçbir belirleme almamış olan bir varlıktan çıktığını düşünmek daha makûl değil midir? Anaksimandros henüz ayrılaşmamış, farklılaşmamış olan bu varlığı "sonsuz, sınırsız, belirsiz olan" anlamlarına gelen *apeiron* sözcüğü ile adlandırmıştır.

Anaksimandros'tan sonra gelen Anaksimenes de benzeri fakat burada üzerinde durmaya imkanımız veya yerimiz olmayan mülâhazalarla, bu ana maddenin ne su, ne *apeiron* olmayıp hava olduğunu, hava olması gerektiğini ileri sürer. Bu üç Milet okulu düşünüründen sonra Sokrates-öncesi Yunan felsefesinin diğer ünlü ismi, bütün zamanların en keskin zekalı düşünürlerinden biri olan Herakleitos, bilinen ünlü iddiası ile sahnede yerini alır: "Varlık, yoktur; oluş vardır" veya "Varlık, oluştur."

Bununla ne demek istemektedir Herakleitos? Ona göre Miletli filozoflar yanlış düşünmektedirler. Çünkü onlar, evrendeki sürekli değişmeyi, oluşu görmekte ve kabul etmektedirler; ancak bu değişmenin altına değişmeyen, hep aynı kalan bir şeyi, varlığı yerleştirmek istemektedirler. Ancak buna ne gerek vardır veya buna imkan var mıdır? Her şeyin değiştiğini söylemek, değişmenin her şey olduğunu söylemek değil midir? Eğer her şey değişmekteyse, hiçbir şey kalıcı olabilir mi? Eğer evrende kalıcı, devamlı olan bir şey kabul edilirse, değişme açıklanabilir mi?

Çünkü bu durumda onun değişmez olduğunu kabul etmek gerekmez mi? Dolayısıyla o, değişmelerin hesabını nasıl verebilir? O halde, kısaca böyle bir şey, değişme içeren bir sistemin parçası olamaz.

Bu akıl yürütmesinin sonucu olarak Herakleitos şu görüşleri ortaya atar: Her şey değişir; her şey sürekli bir akış içindedir; her şey akar; bir nehre iki kez giremezsiniz; çünkü ikinci seferinde ne o nehir aynı nehirdir ne de siz aynı sizsiniz. Değişenin altında değişmeyen hiçbir şey yoktur. Değişmeyen tek şey değişmedir ve değişmenin kendisine göre cereyan ettiği yasadır. Kısaca varlık yoktur; oluş vardır veya varlık, oluştur.

Buna karşı Parmenides haklı olarak şu soruyu sorar: Olan, değişen bir şeyin gerçekten var olduğu söylenebilir mi? Eğer bir şey, biraz önce bir şey, bir an sonra tamamen farklı bir şey ise ortada gerçekten bu şeyin, bir şeyin olduğundan, yani var olduğundan söz edilebilir mi? Sonra var olmayan veya Herakleitos'un dediği gibi sürekli başkalaşan bir şey, herhangi bir araştırmanın konusu olabilir mi? Yani onun hakkında herhangi bir şey söylenebilir mi? Herhangi bir doğru tasdik edilebilir mi? Herakleitos'un kabul ettiği şekilde bir dünyada, hiçbir şey hakkında hiçbir şey söylenebilir mi? Çünkü o söylenen şey, söylendiği anda geçerli olmaktan çıkmaz mı? Eğer bir önerme bir şey hakkında ise –ki öyledir– konusu olan şey ortadan kalkıp yerini başka bir şeye bıraktığında artık o önermenin doğru olduğu ileri sürülebilir mi? O halde, Herakleitos'un felsefesi varlığı ortadan kaldırdığı gibi, konusu bir şekilde varlık olması gereken her türlü bilgi imkanını da ortadan kaldırmaktadır.

Parmenides bununla da kalmaz; ona göre Herakleitos'un görüşleri akla aykırıdır; çünkü çelişiktir; çünkü o son tahlilde ne demektedir? "Varlık, yoktur." Şimdi bu, öznedede tasdik edilen şeyi, yüklemde reddetmek değil midir? Formel mantıkçının dili ile söylersek "A, A değildir" demek değil midir? Ama akla aykırı olan bir şeyin doğru olduğu düşünülebilir mi?

Bununla birlikte Herakleitos'un sözlerinde, Parmenides'e göre değerli olan bir şey vardır: Bu daha önceki filozofların, hem varlığı hem oluşu hem devamlı olanı hem değişeni kabul etmelerinde tutarsız, çürük bir şeyler olduğunu ortaya koymasıdır. Parmenides'e göre eğer varlık varsa –ki vardır; aksi takdirde her türlü araştırma konusuz, nesnesiz kalır– değişme, hareket, oluş var olamaz. Çünkü oluşu kabul ettiğimizde neyi kabul ediyoruz? Bir an önce var olan bir şeyin, bir niteliğin bir an sonra var olmadığını, bir an önce var olmayan bir şeyin, bir niteliğin bir an sonra âniden varlığa geldiğini, ortaya çıktığını değil mi? Şimdi böyle bir şey olabilir mi? Şüphesiz, hayır! Bunlar, saçma sonuçlardır. O halde, oluş fikri, saçmadır. Saçma ise mümkün değildir. O halde, oluş yoktur

5

AHLAK FELSEFESİ

Değer ve Olgu

AHLAK FELSEFESİ İLE BİRLİKTE, FELSEFENİN DEĞERLERİ İNCELEYEN kısmına giriyoruz. Daha önce, olgu ile değer arasında bir ayrım yapmıştık. Basit olarak ifade edersek olgu, gerçeklikte meydana gelen ve ölçülebilen bir olaydır. Örneğin şu anda dışarıda yağmur yağması veya bundan iki yüz sene önce Fransa’da bir devrimin ortaya çıkmış olması, biri fiziksel, diğeri tarihsel alanda ortaya çıkan ve ölçülebilir özellikleri bulunan iki olay veya olgudur.

Buna karşılık yağmurun yağmasını bazılarımız –örneğin tarlasına tohum atmış olan ve onun sulanmasını bekleyen çiftçi– “iyi”; bazılarımız –örneğin kurutmak için çömlüklerini dışarıya çıkarmış olan çömlükçi– “kötü” olarak görecektir, bu olayın “iyi” veya “kötü” olduğunu söyleyeceklerdir.

Şimdi yağmur yağması olayının, gerek çiftçinin, gerek çömlükçinin duygularından veya değerlendirmelerinden bağımsız ve akli başında her çiftçi ile yine akli başında her çömlükçinin üzerinde uyuşması gereken bazı özellikleri olduğu açıktır. Örneğin o, her ikisinin de kabul edeceği üzere şiddetli veya hafif veya saatte bir metre kareye beş veya on litre düşecek bir biçimde yağmaktadır vb. İşte bu ikinci tür özelliklerin bu olayın “olgusal” yanına ait olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan, aynı olayın, çömlükçi veya çiftçinin arzu, ihtiyaç, duygu ve istekleri ile ilgili bir yanının, yani üzerinde her ikisinin de uyuşmasının zorunlu olmadığı bir yanının; onlar tarafından “iyi” veya “kötü” olarak nitelendirilmesi mümkün bir yanının olduğu da açıktır. İşte onun bu yanına da “değersel”, “değerle ilgili” yanı diyoruz.

Çevremizde bulunan nesnelere ve olaylara tepki gösterdiğimizde,

onları yalnızca birinci türden, yani olgusal bir araştırmanın konusu yapmakla yetinmeyip, aynı zamanda onlar üzerinde yukarıdaki türden birtakım “değerlendirmeler”de bulunduğumuz, yani onlar hakkında bazı “değer” yargıları verdiğimiz bir gerçektir. Hatta çoğumuzun hemen hemen her zaman birinci türden betimlemelerde bulunmaktan çok, ikinci türden değerlendirmeler yaptığımızı söylememiz doğru olacaktır. Yukarıda verdiğimiz örnekte olduğu gibi, aslında tamamen olgusal alana ait bir olay, yani bir yağmur yağması olayı bile bizim birtakım değerlendirmeler yapmamıza imkan vermektedir.

Öte yandan, arkadaşlarımıza, meslektaşlarımıza, hocalarımıza vb. karşı gösterdiğimiz davranışların kendileri, özleri gereği tamamen değerlerle yüklü, değerler tarafından belirlenmiş davranışlardır. Çevremizde gördüğümüz ve insan elinden çıkma birçok nesnenin, sahip oldukları olgusal özellikleri dışında (örneğin bir masanın tahtadan, yuvarlak, tek ayaklı, belli bir ağırlıkta olması vb.) bizim “hoşumuza gitme veya gitme” gibi bir özelliği olduğu da görülmektedir. Özellikle bir resim veya bir şarkı gibi yine yapılmış veya üretilmiş şeyler, temelde, yalnızca bu tür bir değerlendirmenin konusunu oluşturmakta ve varlık nedenlerini yalnızca bu tür bir değerlendirmeye konu olmalarında bulmaktadır.

Şüphesiz, bir resmin, ünlü bir ressamın elinden çıkmış olduğu için satıldığına çok para etmesi de onun bir özelliğidir ve bu olay onun “ekonomik değer”ini belirler. Aynı şekilde bir şarkı, ilahî olarak söylendiğinde insanların dinsel duygularını harekete geçirebilir ve bunun da onun “dinsel değer”ini oluşturduğu söylenebilir. Bununla birlikte gerek bir resim, gerekse bir şarkı, hizmetine koşuldukları bu görevler veya işlevler dışında, bizzat kendileri bakımından, seyirci veya dinleyicilerinde estetik denilen bir heyecan veya duygu yaratmaları bakımından da bir değere sahiptirler. Bunu onun “sanatsal değer”i olarak adlandırabiliriz. Bir sanat eserini, bir sanat eseri yapan şey de, şüphesiz, bu sonuncu değeridir.

İşte değerler felsefesi, genel olarak, olayları, nesnelere; sahip oldukları veya temsil ettikleri “değer”leri açısından inceleyen felsefi soruşturma alanıdır. Bu alanın başlıca problemleri ise değerlerin var olup olmadıkları, eğer varsalar ne tür bir varlığa sahip oldukları; değerlerin yapısı; öznel mi, nesnel mi veya başka türden mi oldukları; değerlerin kaynağı veya bir değeri değer yapan şeyin ne olduğu; örneğin onun insana verdiği haz mı veya başka bir şey mi olduğu vb. türünden problemlerdir. Belli başlı değerler olarak ise yukarıda verilen örneklerden anlaşılacağı üzere ahlakî değerlerle, sanatsal veya estetik değerleri zikredebiliriz.

Birinci tür değerleri ele alan “ahlak felsefesi” veya “ethik”, ikinci tür değerleri konu alan ise “sanat felsefesi” veya “estetik”tir. Yukarıda veri-

len örneklerde gördüğümüz gibi dinsel değerleri, “günah” veya “sevab”ı ve benzerlerini bağımsız değerler olarak alıp, din felsefesini bağımsız bir değerler felsefesi alanı olarak kurmak isteyenler de vardır.

Değerlerin Yapısı

Değerlerle ilgili olarak felsefi araştırmanın önünde bulunan ilk ve önemli sorun, değerlerin nasıl bir yapıya sahip oldukları; yani nesnel mi, öznel mi, yoksa başka türden bir yapıda mı oldukları sorunudur.

Daha önce işaret ettiğimiz üzere, özellikle ahlakî kavramlarla ilgilenen Sokrates, cesaret, adalet, cömertlik gibi şeylerle ilgili olarak insanlar arasında bir görüş birliği olduğuna inanmaktaydı. Ona göre insanların bu tür kavramlar veya değerler üzerinde ilk bakışta farklı görüşleri olduğu gözlemlenmekle birlikte, sıkı bir soruşturmada geçirildiklerinde onların bunlarla ilgili olarak aslında benzer, hatta aynı görüşlere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Buradan hareketle Sokrates, bu tür kavramları ele alacak bir ahlak biliminin mümkün olduğu sonucuna varmıştı.

Başka bir ifadeyle, Sokrates’e göre, örneğin adalet diye bir şey vardır ve o, insanların kişisel duygu ve eğilimlerinden bağımsız olarak ne ise odur. İnsanlar, içinde buldukları bilgisizlik veya bilinçsizlik durumunda onun hakkında farklı görüşler ileri sürseler de, bilgi durumu içine girdiklerinde veya bilinçli olarak düşünmeye başladıklarında onunla ilgili aynı görüşe sahip olduklarını görecektirler. O halde, Sokrates’e göre, değerler nesnel bir varlığa sahiptirler.

Sokrates’in en ünlü öğrencisi olan Platon da bu aynı düşünceyi daha büyük bir kararlılıkla savunmaktadır. Platon için her türlü değer, özellikle ahlakî değerler, bağımsız ve mutlak olarak “doğru” veya “yanlış”tır. Herhangi bir davranış biçimi, herhangi bir insanın kanısından veya eğiliminden bağımsız ve mutlak olarak “doğru” veya “yanlış”tır. Bir ahlakî yargı, örneğin “Öldürmek kötüdür” yargısı, bir bilimsel yargı, örneğin “iki kere ikinin dört ettiği” veya “üçgenin iç açılar toplamının 180 derece ettiği”ne ilişkin yargı kadar nesnel bir yargıdır; çünkü bu yargıların konusunu oluşturan gerçekler, nesnel gerçeklerdir.

Hatta Platon, ahlak standartlarının Tanrı’dan daha üstün veya Tanrı’nın belirlemesinin dışında ve üstünde olduğunu söyleyecek kadar ileri gider: İyi olan veya iyilik, Tanrı’dan önce gelir. Bir şey, Tanrı onu istediği için iyi değildir; tersine, o iyi olduğu için Tanrı tarafından istenir. Tanrı, iyinin kaynağı veya güvencesi değildir; tersine, iyi, Tanrı’nın kaynağı ve belirleyicisidir. Bu görüşün, ileride göreceğimiz tek-tanrı dinlerin ahlak geleneğinin tersi bir görüş olduğunu geçerken zikrelelim.

SİYASET FELSEFESİ

Siyaset Nedir?

İNSANLIK TARİHİNDE NE KADAR GERİYE GİDERSEK GİDELİM, İNSANLARIN, ilk ortaya çıktıkları andan itibaren toplum halinde yaşadıklarını makûl bir varsayım olarak alabiliriz. Başka deyişle, toplum-öncesi bir durum; filozofların, toplumbilimcilerin, siyaset kuramcılarının yalnızca, toplumu anlamak, açıklamak ve temellendirmek için başvurdukları zihinsel bir kurgudan fazla bir değere sahip değil gibi görünmektedir. O halde, insanların aile, klan, kabile gibi küçük toplumsal örgütlenmeler içinde de olsa her zaman bir toplumda veya toplulukta ve başka insanlarla toplumsal ilişkiler içinde yaşamış olduklarını farz etmek doğru olacaktır.

İnsanın toplum içinde başka insanlarla ilişkisi, şüphesiz, ahlak dediğimiz bir kurumun varlığını gerektirmiştir. İnsanlar, her zaman, belli bir topluluk veya toplum içinde ve ahlak kuralları denen kurallar tarafından yönlendirilmiş veya yönetilmiş olarak yaşamışlardır. Ancak tarihin nispeten ileri dönemlerinde insanlar, deyim yerindeyse, doğal ahlakî toplumdan yeni bir toplum biçimine, hukukî-siyasal topluma geçmişlerdir. Hukukî-siyasal toplum derken kastettiğimiz, bir toplumun üyelerinin belli bir egemen gücün yönetimi altında birbirleriyle aynı zamanda hukukî ilişkilere girdikleri, bu egemen güç tarafından çıkarılan yasalara uymak suretiyle yaşadıkları toplum biçimidir.

İşte insanların bir egemen gücün, yani devletin yönetimi altında ve bu egemen güç, yani devlet tarafından konulan kurallar, yani hukuk ve yasalar düzenine uygun olarak yaşama tarzlarından doğan olayları siyasal olaylar olarak tanımlayabiliriz. Siyaset felsefesini de şimdilik basit olarak aynı politik otoriteye, aynı yasaya itaat eden insanların meyd-

na getirdiği siyasal topluluğu konu alan felsefî bir inceleme dalı olarak adlandırabiliriz.

Siyaset Felsefesi ve Etik

Ahlakın, genel olarak, insanın başka insanlarla olan ilişkilerinden meydana gelen bir alan olduğunu söylemekte bir mahzur yoktur. Ahlak denen bu alanın ve bu alan içinde birbirleriyle karşılaşan insanların ilişkilerinin, yani ahlakî ilişkilerin iki türlü ele alınabileceğini biliyoruz. Bu ilişkiler

- 1) Önce herhangi bir değerlendirme veya yargılamadan bağımsız olarak tarihte ve toplumlarda fiilen ortaya çıktıkları biçimde tasvirî (*descriptive*) ve açıklayıcı (*explicative*) bir araştırmanın konusu edilebilirler. Bu araştırmada, insanların hangi ahlaklara veya ahlakî kurallara göre, nasıl ve niçin yaşadıkları olgusal-empirik bir şekilde ele alınır. Buna ahlakî âdet veya geleneklerin empirik-bilimsel bir incelemesi diyebiliriz. Böyle bir incelemede, aynı zamanda, tarihte çeşitli zamanlarda ve farklı toplumlarda insanların kendilerine uygun olarak yaşadıkları ahlakî kuralların, âdet ve geleneklerin hangi şartlar altında ve neden dolayı ortaya çıktıkları da soruşturma konusu edilebilir.
- 2) Ancak, öte yandan, toplumda hüküm süren ahlakî âdetler, gelenekler, kurallar, inançların, insanlar arasındaki mevcut ahlakî ilişkilerin; temele alınan ahlakî bir iyiden, felsefî bir doğrudan, değerden hareketle eleştirilmesi, yargılanması, tek kelime ile değerlendirilmesini amaçlayan başka bir etkinliğin de mümkün ve var olduğunu biliyoruz. Buna daha önce işaret edildiği üzere “etik” veya ahlak felsefesi demektedir. Ahlak felsefesinin; mevcut ahlak geleneklerini, ahlak kurallarını, ahlakî inançları anlamak ve açıklamaktan çok, yargılamak ve değerlendirmek isteyen bakış açısından ve olanda, var olmasında olması, var olması gerekeni gerçekleştirmek isteyen amacından hareketle, insanlara birtakım doğru ahlakî önerileride bulunmayı hedefleyen bir etkinlik olduğunu da biliyoruz.

Şimdi ahlak alanı ve kurumu ile ilgili yaptığımız bu ayrımı daha da geçerli olarak siyaset alanı ve kurumu için de yapabiliriz. Yani insanlar arasındaki ahlakî ilişkilerden farklı bir ilişki tarzı olduğunu söyleyebileceğimiz siyasî ilişkiler ve bu ilişkilerin yaratmış olduğu yine ahlakî kurum, olgu ve süreçlerden farklı olan siyasî kurumlar, olgular ve süreçler hem bilimsel hem felsefî bir incelemenin konusu yapılabilirler. Daha başka bir deyişle devlet, hükümetler gibi siyasî kurumların; egemenlik, hukuk gibi siyasî olguların; krallık, teokrasi, demokrasi gibi siyasî rejimlerin vb. tarihte hangi zamanlarda, hangi toplumlarda hangi biçimlerde,

hangi faktörlerin etkisi altında fiilen, nasıl ortaya çıktıkları ve nasıl iş gördükleri; tasvirî, empirik, olgusal, kısaca bilimsel bir incelemenin konusu yapılabileceği gibi, bütün bunlar iyi bir siyasal kurum, doğru bir siyasal rejim, adil bir hukuk sistemi, kısaca insan doğasına uygun ve insanı mutlu etmesi mümkün olan iyi bir siyasal yaşama biçiminin nasıl olması gerektiği yönünde sorular soran felsefî-değersel bir soruşturmaya da konu edilebilirler. Birinci tür araştırmayı siyaset bilimi, siyaset sosyolojisi, pozitif hukuk bilimi, siyaset kuramı gibi bilimsel disiplinlerin üstlenmesine karşılık ikinci tür inceleme, tahmin edilebileceği gibi siyaset felsefesinin özgün ilgi alanını oluşturmaktadır.

O halde, genel olarak, siyaset felsefesi, ahlak felsefesine benzer; hatta bazılarının göre o ahlak felsefesinin bir dalıdır. Eğer ahlak felsefesini “insan için, genel olarak, iyi hayatın ne olduğu”nu araştıran ve buna bağlı olarak “insanların nasıl yaşaması ve davranması gerektiği”ni belirlemeye çalışan bir disiplin olarak tanımlıyorsak, siyaset felsefesinin de aradığı şeyin bundan farklı olmadığına işaret ettik. Yalnız o, bu soruyu daha özel olarak “İnsan için siyasal iyi nedir ve insanın bu siyasal iyiyi gerçekleştirmek için ne yapması gerekir?” şeklinde sormaktadır. Bu, siyasete ahlak açısından bakılması ve onun ahlak açısından değerlendirilmesidir.

Bu görüş açısını savunanların başına Aristoteles’i yerleştirebiliriz. Aristoteles, politika ve “etik”in aynı amaç peşinde koştuklarını ileri sürer. Bu amaç, insan için mümkün olan iyi hayatı, iyiyi gerçekleştirmektir. Ancak, politikanın aradığı iyi, son tahlilde, insanın, birey insanın birey insan olarak iyisi ve mutluluğudur. Toplumun veya devletin bunun dışında, insanı, birey insanı aşan kendine özgü bir iyisi veya mutluluğu söz konusu değildir. Site, toplum veya devlet ancak bu iyinin sağlanması için doğal ve zorunlu bir araçtır. O halde, politika temelde bir ahlaktır ve öyle görülmelidir. Buna paralel olarak siyaset felsefesi de daha genel ve aslı olan ahlak felsefesinin bir alt dalı olarak kabul edilebilir.

Öte yandan, ahlakî siyasetin, dolayısıyla ahlak felsefesini siyaset felsefesinin bir parçası, alt dalı olarak da görmek mümkündür. Bu görüşü savunanların başında ise Platon ve İslam dünyasında Farabi bulunur. Öte yandan, Aristoteles’te bu görüş yönünde de bazı şeyler vardır.

Bu bakış açısına göre insan hayatı, şüphesiz, iyi bir insan hayatı ancak iyi bir siyasal-toplumsal örgütlenme içinde mümkündür. Erdemli bir toplum, erdemli bir siyasal yönetim, adil bir hukuk düzeni olmazsa, insanın salt olarak bireysel varlığını veya varlığının devamını sağlamak mümkün olabilir. Ama insanın kendisi için yaratılmış veya varlığa getirilmiş olduğu iyisini gerçekleştirmesi düşünülemez. “İnsan, doğası itibari-

TARİH FELSEFESİ

Tarih Nedir?

Tarih felsefesinin ne olduğunu görmeden önce, tarihin, daha doğrusu tarih teriminin ne anlama geldiği konusunda kısa bir açıklama yapmamız gerekir. Tarih kelimesi, esas olarak, birbirinden ayrı iki anlama gelir: a) geçmişte insanların siyasî, ekonomik, kültürel, dinsel vb. çeşitli alanlarda yapıp ettikleri şeyler, gerçekleştirdikleri faaliyetler veya eylemler, bunların kendilerine göre cereyan ettiği süreçler ve b) bu eylemler, faaliyetler, süreçleri konu alan araştırma, inceleme, bilgi veya yöntemli, sistemli, bilimsel, tutarlı bilgi, bilim. Türk, Osmanlı tarihi veya Ortaçağ Avrupa tarihi dediğimizde “tarih” kelimesini birinci, “Tarih, önemli bir bilimdir” dediğimizde ikinci anlamda kullanmaktayız.

“Tarih felsefesi” deyimini de yukarıdaki ayrıma uygun olarak yine en genel olarak iki anlama gelir: a) Geçmişte gerçekleşen insanî olaylar ve süreçler bütünü olarak, tarihle, felsefi bir bakış açısından, bütünsel, kuramsal olarak ilgilenme, onlar üzerinde derin düşünme ve b) bu olayların bilgisi olma iddiasında olan bir bilim, bir inceleme alanı olarak tarihle, yani tarih bilimiyle, tarih yazıcılığıyla yöntemli, eleştirel, bilgi kuramsal bir tarzda ilgilenme. Şüphesiz, bu iki inceleme, iki bakış tarzı arasında bir ilişki vardır; çünkü birinci anlamda tarih üzerinde konuşmak, ister istemez tarihçilik, tarih yazıcılığı, tarih yazarlığı üzerinde de konuşmak (veya tersi) anlamına gelecektir. Ama bizim bu bölümde üzerinde duracağımız şey, esas olarak, tarih biliminin, tarihçinin, tarih yazarının yaptığı iş, kullandığı veya kullanmadığı yöntemler veya metodoloji, tarihçinin; konusuna yaklaşma, onu anlama, açıklama veya anlaşılır kılma yönündeki işinin, doğa bilimcininkinden nerede, nasıl ve ne bakımdan ayrıldığı gibi epistemolojik ve eleştirel sorunlarla uğraşan tarih yazıcılığı (*historiographie*) değil, insanî-kültürel bir varlık ve eylem

alanı olarak tarih üzerine, filozoflar tarafından üretilen spekülâtif, hatta metafizik nitelikteki görüşler, kuramlar anlamındaki tarih felsefesi veya tarih felsefeleridir. Bu tarih felsefesi, tarih biliminden farklı olarak şu veya bu halkın tarihi, şu veya bu dönemin tarihi, şu veya bu olayın, kurumun tarihiyle değil, genel olarak tarihle, evrensel tarihle, insanlık tarihiyle ilgilenir. Bunun sonucu olarak da tarih bilimi gibi şu veya bu tarihî olayların pozitif, bilimsel bilgisi değil, felsefenin diğer disiplinlerine benzer bir şekilde “tarihsel gerçeklik, insanlığın tarihsel serüveni üzerine derinlemesine düşünmedir.” Daha basit olarak, bir bütün halinde, tarihin bir anlam ve amacı olup olmadığını, eğer varsa onun yönünü, doğrultusunu anlamak ve açıklamaktır.

Tarih Bir Bilim midir?

Bilim felsefesine ayırdığımız bölümde, bilimleri, formel ve deneysel olmak üzere başlıca iki kısma ayırmıştık. Orada üzerinde durduğumuz gibi “deneysel bilimler” deney yapan bilimler değil, en genel anlamda insan deneyini, insan tecrübesini ele alan bilimlerdi. Bu anlamda, fizik gibi, sosyoloji veya tarih de bir deneysel bilimdir. Ancak, cansız veya canlı doğayı konu alan deneysel bir bilimle (örneğin fizik, kimya veya biyolojiyle), tarihsel-kültürel bir varlık olarak insanı ele alan bilimler (örneğin sosyoloji, tarih) arasında bir fark olduğu da açıktır. Bu anlamda acaba tarih bir bilim midir veya daha doğrusu hangi anlamda veya hangi ölçüde bir bilimdir?

Ta İlkçağ Yunan dünyasından itibaren, önemli bazı tarih eserleriyle ve onları kaleme alan tarihçilerle, örneğin herkesin adını bildiği İran-Yunan savaşlarını anlatan Herodot’la, Atina ile Sparta siteleri arasındaki ünlü Peloponez Savaşları’nı anlatan Tukidides’le veya Yunan dünyasında bu tarihten sonra meydana gelen olayların hikayesini yazan Ksenofon’la karşılaşmamıza rağmen, aynı dönemde yaşamış ve kendisi de bir tür tarihçi, bilim veya bilimler tarihçisi ve daha dar anlamda bir felsefe tarihçisi olan Aristoteles, tarihi, bir bilim olarak kabul etmemiştir. Bunun nedeni, onun, bilimin doğası ve tarihî olayların yapısı hakkında sahip olduğu ve daha sonra da aynı konuyla ilgilenen çok sayıda insanın paylaştığı görüştür.

Daha evvel bazı vesilelerle işaret ettiğimiz gibi Aristoteles’e göre, *ancak tümellerin bilimi vardır*. Başka bir deyişle, zaman içinde meydana gelen tikel varlıkların veya olayların bilgisi mevcut değildir, daha doğrusu, onların ancak duyusal, tikel gözlem ve tespitlerden ileri gitmeyen, yani bilimsel olmayan bir bilgisi mevcuttur. Basit olarak söylersek, “İnsan, düşünen bir hayvandır” veya “Ağır cisimler yerin merkezine doğru ha-

reket ederler” tarzında cümleler Aristoteles için bilimsel cümlelerdir ama “Fatih, İstanbul’u 29 Mayıs 1453 tarihinde fethetmiştir” cümlesi bilimsel bir önerme değildir. Çünkü hangi türden olursa olsun, zaman içinde meydana gelen tarihî olaylar veya varlıkların incelenmesi ve bilgisi, onların bu özelliklerinden ötürü duyusal, tikel tespitler, gözlemler olmaktan ileri gidemez.

Fakat tikel, zaman içinde meydana gelen olayların da doğa bilimlerinin ilgilendikleri olaylara benzer bir özellikleri olduğu, birbirlerini sadece kronolojik olarak takip eden olaylardan ibaret olmadıkları, onlar arasında doğa bilimlerindeki kadar açık ve kesin olmamakla birlikte bazı ilişkilerin mevcut olduğu, çünkü onların bile belli bir kalıba, bir modele (*pattern*) göre meydana geldikleri, dolayısıyla aralarında doğa bilimlerdekine benzer, özsel, nedensel bazı ilişkilerin aranması veya kurulmasının mümkün olduğu görüşü de ileri sürülebilir. Çünkü neticede insan eylemleri, bir niyete dayanan, bir amaca yönelen kasıtlı eylemlerdir. Böylece, bu iddiayı ileri sürenlere göre, onlar arasında en azından niyet veya amaç-sonuç ilişkisine dayanan bir ilişki kurulabilir ve böylece, tarihî bir eylem açıklanabilir, akıl tarafından anlaşılabilir kılınabilir. Eğer tarihî eylemleri, bu anlamda, insanî eylemler olarak görmüyor, onları ekonomik, sosyal bazı yapıların, süreçlerin meydana getirdiği, onlar tarafından belirlenen gayrı şahsî, doğa olaylarına benzer şeyler olarak görüyorsak, ortada gene mesele yoktur, çünkü neticede, bu da, tarihte ortaya çıkmış olan yapılar, kurumlar, süreçlerle, onların ürünleri, sonuçları olan olaylar arasında yine makûl ölçüde açıklayıcı, onları anlaşılabilir kılan ilişkilerin kurulabileceği anlamına gelecektir.

Tarih de içinde olmak üzere insan bilimlerine veya sosyal bilimlere yöneltililebilecek bir başka itiraz, insanın, kendisinin de içinde bir aktör olarak rol aldığı insanî olayları araştırmakta, ne kadar tarafsız veya objektif olabileceği itirazıdır. Bu, şüphesiz, ciddi bir itirazdır ama neticede teknik bir itirazdır. Evet, tarihî olaylara, doğal olaylara olduğu kadar tarafsız, önyargısız bakamayacağımız, hatta onları geleceğimizi hazırlayacak olan geçmişimiz açısından ele aldığımız, almak isteyeceğimiz aşıkardır ama sözünü ettiğimiz bu insanî zaaflarımızı bilmemiz, büyük ölçüde, onların etkisinden kurtulmamızı da sağlayabilir. Nitekim de öyle olmuştur. Günümüz tarihçiliğinin, geçmiş tarihçilikten ne kadar daha ileride olduğu, tarihçilerin, ait oldukları dinlerini, ülkelerini, sınıfsal, etnik aidiyetlerini aşan, mümkün olduğu kadar bağınazlıklar, önyargılar, öznel duygulardan uzak bir dil yaratmış olduklarını, birbirleriyle bu dil, bu birikim üzerinden konuşabildiklerini inkar etmek herhalde haksızlık olacaktır.

HUKUK FELSEFESİ

Hukuk Nedir?

Hukuk kelimesi de tarih terimi gibi iki anlama gelir: a) İnsanlar arasında özel bir ilişki türü ve bu ilişkileri belirleyen, onları yöneten kurallar topluluğu ve b) bu ilişkilerin incelenmesi, bilgisi ve bilimi. Bu ikinciyeye daha özel olarak hukuk bilimi (*jurisprudence*) denir.

Hukuk Felsefesi Nedir?

Hukuk felsefesi, hukukun ve yasaların temel kavram ve ilkelerinin felsefi olarak incelenmesi ve analizidir. Hukuk felsefesi, felsefe, hukuk incelemeleri ve siyaset bilimleri arasında yer alır. Ona hukuk kuramı da denir.

Hukuk felsefesinin temel kavramları ve problemleri

Hukuk felsefesinin temel kavramları *hak* (Türkçede hukuk kelimesi hak kavramının çoğuludur ve *haklar* anlamına gelir), adalet, yasa, ödev veya vazife, sorumluluk (mükellefiyet) vb., hukuk felsefesinin temel problemleri ise hakkın kaynağı, hak ile ödev, hukuk ile ahlak arasındaki ilişkiler gibi problemlerdir. Bunları daha ayrıntılı olarak şu şekilde de sıralayabiliriz: Hak nedir? Adalet veya adil olan nedir? Hukukun geçerliliğinin temeli nedir? Genel olarak norm (kural) nedir? Özel olarak hukuk normlarının niteliği, özelliği, kaynağı, dayanağı nedir? Bir normlar sistemi olarak hukuku, diğer norm sistemlerinden, örneğin ahlak normları sisteminden ayıran şey nedir; doğa mı, toplum mu, Tanrı mı? Hukuku yorumlama teknikleri nelerdir? Hukukla toplum arası ilişkiler nedir? Hukuku toplum mu kurar, yoksa tersine, toplum, hukuk tarafından mı kurulur?

Adalet Nedir?

Hukukun, sadece hukukun değil aynı zamanda siyasetin, hatta ahlakın en temel kavramlarından birinin adalet olduğu üzerinde şüphe yoktur. Toplumların, ülkelerin, hukuk bakanlıkları yoktur ama adalet bakanlıkları vardır. Siyasî partiler, adları içinde adalet kelimesinin olmasına önem verirler (Ülkemizde, geçmişteki, Adalet Partisi veya şimdiki Adalet ve Kalkınma Partisi gibi). Platon'un *Devlet* adıyla tanıdığımız ünlü eserinin bir başka adı veya alt başlığı "Adalet Üzerine"dir. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*'in tüm bir bölümünü, 5. bölümünü ahlakî ve siyasî bir erdem olarak adalete ayırmıştır. Nihayet, Ortaçağ İslam siyaset felsefesinin devleti meşrulaştırmak üzere kullanmış olduğu en önemli kavram, "Adalet Dairesi veya Çemberi" kavramıdır ve "Adalet, mülkün (yani devletin) temelidir" cümlesi hepimizin bildiği, mahkeme binaları veya salonları üzerinde kendisiyle en sık karşılaştığımız bir özlü sözdür.

Osmanlı yazarları ve düşünürlerinin de en sık olarak kendisine başvurmuş oldukları bu kavram veya terim, şu şekilde özetlenebilir: "Devletin varlığı yasaya, yasanın varlığı hükümdara, hükümdarın varlığı askere, askerın varlığı paraya (vergiye), paranın varlığı halka, halkın varlığı ise adalete dayanır" veya tersinden söylersek, "adalet olmazsa halk, halk olmazsa para, para olmazsa asker, asker olmazsa hükümdar, hükümdar olmazsa yasa ve adalet olmaz."

Adalet nedir? Adalet, hem evrensel bir ideal hem de ahlakî kişisel bir erdemdir. Nitekim bu ikinci, yani kişisel ahlakî bir erdem olmasından ötürüdür ki Aristoteles, onu, bir ahlak kitabı olan *Nikomakhos'a Etik*'te ele alır: Böylece adil bir insan, erdemli bir insandır ve bunun tersi olan insan, yani zalim insan da ahlakî bakımdan eksik, kusurlu, bozuk bir insandır.

Adalette en geniş anlamda, yani ahlakî, siyasî veya hukukî anlamlarında var olan temel kavram, "doğruluk, doğru olma"dır. Böylece, adaleti, "en genel olarak, bütün insan eylemlerinde doğruluk" olarak tanımlayabiliriz. Bunun sonucunda da adil bir insan, eylemlerinde doğru bir insan, adil bir yasa, insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemede veya onları yönlendirmede doğru bir yasa olarak kendisini gösterir.

Belirtilen doğruluğu, "herkesin veya başkalarının hakkına sıkı bir şekilde saygı göstermek" olarak tanımladığımızda daha dar veya asıl anlamında adalete ve hukuka daha fazla yaklaşmış oluruz. Bunu bir başka şekilde "başkalarının varlığını tanımak, kabul etmek" olarak da ifade edebiliriz. Bütün bunlar ise bizi, bir başka kavrama, adalette var olan ve daha temel olan "eşitlik" kavramına götürür. Bu, "insan olma doğasına,

saygınlığına aynı ölçüde sahip olan bireyler arasındaki değer eşitliği"ne dikkat etmesi, uyması gereken yasanın ve onun uygulayıcısı olan yargıcın onlara eşit davranması, adaletin terazisi simgesinin de işaret ettiği gibi onların haklarını eşit bir şekilde gözetmesi demektir. Onun, yani adalette söz konusu olan eşitliğin, isterseniz daha basit, isterseniz daha ilkel ifadesi Tevrat'taki ünlü kısas ilkesidir: göze göz, dişe diş.

Bütün bunlar bizi, belki, insanlığın ortaya çıkışının ta başından beri toplumun var olması ve varlığını devam ettirebilmesi için hukuka, adalet ilkesine ve bunların da kurucu temeli olarak böyle bir eşitlik ilkesine ihtiyacın hissedilmiş olduğu görüşüne götürmektedir.

ADALETİN TÜRLERİ

Aristoteles, adaleti, "kendine en çok yeten, yani bütün diğer erdemleri içine alan, kapsayan erdem" veya "en toplumsal olan erdem" olarak tanımlar. Bunun nedeni, diğer erdemlerin, örneğin, cesaret veya cömertliğin bir insanın kendi özel iyisi olmasına, yani bir anlamda sırf kendisini ilgilendirmesine karşılık, adaletin, kişinin hem kendisini hem de başkalarını ilgilendirmesidir. Başka deyişle Aristoteles'e göre adalet, başkasına yöneliktir, başkasının iyiliğidir, herkesin iyiliğidir, toplumsal iyidir. Bundan ötürü Aristoteles "ne sabah yıldızı, ne akşam yıldızının adalet kadar değerli olmadığı"yı söyler.

Fakat Aristoteles, birden fazla adalet olduğunu düşünür. Onlar içinde temel olarak ise iki tür adaleti birbirinden ayırır: düzeltici adalet ve dağıtıcı adalet.

Düzeltilici Adalet

Düzeltilici adalet, yukarıda sözünü ettiğimiz eşitlik kavramının en mükemmel bir şekilde kendisini gösterdiği adalettir. Burada, eşit varlıklar olarak kabul edilen insanlar arasındaki eşitliğin, herhangi bir şekilde veya anlamda bozulması sonucunda ortaya çıkan durumun tamir edilmesi, yani tarafların tekrar eski durumlarına, eşitlik durumlarına geri götürülmesi söz konusudur. Yasa ve yargıç bu eşitliği bozan durumu meydana getiren faili, meydana getirdiği zararın şekline ve ağırlığına uygun bir şekilde cezalandırarak zarara uğrayan tarafın zararını veya kaybını telafi veya tazmin etmeye çalışır. Bundan dolayı bu adalet, "düzeltici, onarıcı adalet" olarak adlandırılır.

Ancak, Aristoteles, bu eşitliğin, mutlak anlamda bir eşitlik olarak göz önüne alınmaması gerektiği konusunda bizi uyarmayı ihmal etmez. Yani "Kısasta (göze göz, dişe diş) her zaman hayır olmayabileceği" gibi,

SANAT FELSEFESİ

Estetik ve Sanat Felsefesi

ETRAFIMIZDA BULUNAN NESNELERE FARKLI TARZLARDA TEPKİLER gösteririz ve yarattığımız, meydana getirdiğimiz şeyleri farklı ve değişik nedenlerle yaratır ve meydana getiririz.

Bu tepkilerimizden birinin nesnelere ne olduğunu bilme, tanıma tepkisi olduğunu biliyoruz. Başka deyişle, dünyaya yönelme biçimlerimizden birini, onu tanımak üzere ona yönelmemiz oluşturur ki bu, bilginin, bilimin yönelme biçimidir.

Öte yandan, bizim için gerek bireysel, gerekse toplumsal planda iyi olanı gerçekleştirmek üzere birtakım eylemlerde bulunduğumuz da aşıkardır ki bu eylemlerimiz de yine bildiğimiz gibi ahlaki ve siyasal eylemlerimizi meydana getirirler.

Bunların dışında gerek doğada hazır bulduğumuz, gerek bizim kendimizin meydana getirdiğimiz birtakım nesnelere vardır ki bu nesnelere sadece algılamak için algıladığımızı veya meydana getirdiğimizi ve onları algılamamızın kendisinin, bize, diğer iki faaliyet biçimimizde hedeflediğimizden veya elde ettiğimizden farklı bir duygu veya heyecan verdiğini söyleyebiliriz. Bu sonuncu nesnelere ile kastettiğimiz, genel olarak “güzel” diye adlandırılan şeylerdir ve bu güzel denen şeyleri seyretmemiz veya algılamamızın bizde uyandırdığı tepki ise heyecan tepkisi, hoş bir heyecan tepkisi, zevkli bir heyecan tepkisidir.

İşte bize hoş veya haz verici diye adlandırdığımız bir heyecan veya duygu veren şeylerin incelenmesi ile ilgili felsefe disiplinine estetik adı verilir. Bu, bir özne olarak bizde uyandırdıkları bu tür bir etki bakımından nesnelere incelenmesidir.

Öte yandan, bu etkinin kendisinden çok, bu etki veya duygunun kaynağında bulunan şeyi ön plana çıkarabilir ve bizde bu etkiyi, bu heyecanı uyandıran şeyin ne olduğunu araştırabiliriz. Bu şeyin “güzel” diye adlandırılan şey olduğunu söyledik. Başka deyişle, hoşumuza giden, güzel olandır. O halde, estetiği, sözünü ettiğimiz öznel tepkimizin kaynağında bulunan şeyin, yani güzel olanın araştırılması olarak da tanımlamamız mümkündür.

Sözünü ettiğimiz değer, yani güzellik değerinin taşıyıcısı olan şeylere felsefî dilde estetik nesne; bu değeri algılayan, ona hoş bir heyecan diye adlandırdığımız tepkiyi gösteren varlığa yine felsefî dilde estetik özne denir. Estetik öznenin estetik nesneye karşı gösterdiği tavır veya tepki ise, hiç şüphesiz, estetik tavır veya estetik tepki olacaktır. Bu estetik tepkiyi veya tavrı, yine bir başka kavramla, estetik yaşantı veya estetik deney (*experience*) kavramı ile ifade edebiliriz.

Estetik deney, ahlakî veya bilgisel, bilişsel deneyden temelde farklı bir deneydir. Estetik bir öznenin, estetik bir tavrı, estetik bir nesneye yaklaşması sonucunda duyduğu estetik heyecan veya duyguya da estetik haz denir.

Nihayet, estetik bir nesneye estetik bir tavrı yaklaşan estetik bir öznenin duyduğu bu estetik haz, aynı zamanda, bu özne tarafından söz konusu nesnenin değerinin değerlendirilmesi ile birlikte bulunur. Başka deyişle özne, söz konusu nesne hakkında onun güzel veya hoş olduğu yönünde bir yargıda bulunur ki buna da estetik yargı denir.

O halde, estetiği, “estetik nesnelere seyrettiğimizde ortaya çıkan unsur veya kavramların analizi ve problemlerin çözümü ile meşgul olan felsefe disiplini” olarak tanımlamamız mümkündür. Bu kavramlar, görüldüğü gibi estetik özne, estetik nesne, estetik heyecan, estetik haz, estetik yargı, estetik değer, estetik deney, güzel, hoş vb. kavramlardır. Söz edilen problemler ise güzel denen nesnelere güzel kılan özelliklerin neler olduğu; ortada birtakım estetik standartlar olup olmadığı; güzelliğin öznel mi, yani algılayan ve değerlendiren öznenin bir yargısı mı olduğu, yoksa gerçekten nesnelere nesnel olarak mı var olduğu; güzel ile doğru, güzel ile iyi arasındaki ilişkilerin neler olduğu vb. türünden problemlerdir.

Estetik ile sanat felsefesi arasında bir ayırım yapmak gerekir; çünkü yukarıda sözünü ettiğimiz güzellik değeri ve onun bize verdiği duygular gerek doğada, gerekse sanat eserlerinde mevcut olan şeylerdir. Bir kuşun ötüşü, bir güneş batışı, doğal bir mağara veya sahile vuran dalgalar güzel olduğu ve bizde hoş veya soylu duygular meydana getirdiği

gibi; Refik Fersan’ın saz semaisi, Zeki Müren’in bir şarkısı, Cahit Sıtkı Tarancı’nın bir şiiri, Mikelanj’ın bir heykeli, Fellini’nin bir filmi de güzeldir ve bizde benzeri duygular uyandırır.

İşte sanat felsefesi özel olarak “sanat eserleri ile ilgili olarak ortaya çıkan kavramların analizi ve problemlerin çözümü ile meşgul olan felsefe disiplini”dir ve o, doğanın estetik deneyi ile ilgilenmez. Öte yandan, tarih boyunca insanların ilgisini doğal güzellikten çok, sanat güzelliğinin çektiği ve estetik soruların daha ziyade doğal değil, sanatsal güzellik ile ilgili olarak sorulduğu da bir gerçektir. Sanat felsefesinin uğraştığı problemler ise şu tür problemlerdir: Sanat nedir? Sanatsal ifade nedir? Sanat eserlerinin herhangi bir doğru içermesi söz konusu mudur? Sanat eserleri ne anlama gelirler? Genel olarak sanatın tanımı yapılabilir mi? Bir sanat eserini başarılı kılan özellikler nelerdir? Sanatçı neyi iletir? Sanatlar nasıl sınıflandırılabilirler?

O halde, sonuç olarak diyebiliriz ki estetiğin alanı sanat felsefesinin alanından daha geniştir. Buna karşılık sanat felsefesinin kavram ve problemleri, bir anlamda, estetiğin ana kavram ve problemleridir. Çünkü estetik, çoğu kez, sanattaki güzel ile ilgilenir veya ona indirgenir.

Öte yandan, güzelliğin, sanat felsefesinin ana kavram ve değeri olması söz konusu olmakla birlikte, biricik kavramı olmadığını da belirtmemiz gerekir. Çünkü haklı olarak işaret edilmiş olduğu gibi estetik veya sanat felsefesi, güzelin yanında hoş olanla, yüce olanla, soylu olanla da ilgilenir. Hatta ahlak felsefesinin konusunun iyi ve kötü olan olması anlamında, estetiğin konusunun güzelin yanında çirkin olan olduğunu söylemek bile mümkündür. Çünkü çirkinlik de, şüphesiz, olumsuz olmakla birlikte sanatsal-estetik bir değerdir. Öte yandan, güzel olanın aynı zamanda hoş veya soylu veya yüce olan olduğunu söylemek de her zaman doğru değildir. Bundan dolayı, estetiğin, güzel olandan daha geniş bir alanı içine aldığını söylemek makûl olacaktır.

Estetik Tavır

Estetiğin temel kavramlarından birinin estetik tavır olduğunu söyledik. Onun temel problemlerinden biri de estetik tavır, estetik olmayan tavrıdan ayırıldan özelliklerin ne olduğudur.

Estetik tavır, genellikle pratik tavrın zıddı olarak tanımlanır. Burada pratik tavır derken kastettiğimiz de herhangi bir nesnenin bize sağlayacağı fayda ile ilgili tavrıdır. Örneğin bir deniz kıyısını oraya inşa edeceği bir otel veya tatil köyü için seyreden bir iş adamının tavrı, şüphesiz, estetik değil, ekonomik bir tavrıdır. O, söz konusu deniz kıyısını, eko-

DİN FELSEFESİ

Din Felsefesi Nedir?

DİN, BİLİM VE SANAT GİBİ TEMEL İNSANÎ FAALİYET TARZLARINDAN ve tarihsel-kültürel kurumlardan biridir. Hatta dinin tarihi, belki bilim veya sanatın tarihinden daha eskidir. Buna karşılık “din felsefesi” terimi felsefe terminolojisine nispeten geç zamanlarda girmiştir. Ancak, felsefenin din üzerinde düşünmesi, felsefenin kendisi kadar eskidir. En azından Sofistlerle başlar. Protagoras’ın *Tanrılar Üzerine* adlı bir eser yazdığını ve bu eserin girişinde onların varlıkları ve doğaları üzerine bilinemezci bir tavır sergilediği bilinmektedir.

Din felsefesi, basit olarak, din üzerine felsefî düşünmek, dinin kendisini, çeşitli görüntülerini veya türlerini, temel kavramlarını, temel iddialarını felsefenin eleştirisel, tutarlı, sistemli ve akılsal soruşturmasının konusu yapmaktır.

Burada dinin çeşitli görüntüleri veya türleri derken en ilkel dinsel formlardan veya dinlerden, örneğin animizm, totemizm gibi dinlerden en gelişmiş dinlere, örneğin tek-tanrıcılık Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanlığa kadar farklı dinleri kastediyoruz. Dinin temel kavramları derken çeşitli dinlerde ortak olarak bulunan kutsal, ibadet, kült, ayin, dua, tabu vb. kavramlarıyla; bazı gelişmiş dinlerde, daha doğrusu İslamın da içinde olduğu Batı din geleneği içinde kendileriyle karşılaştığımız Tanrı, mucize, vahiy, peygamber vb. gibi kavramları kastediyoruz. Dinlerin temel iddialarından da onların Tanrı’nın veya tanrıların varlığı, özellikleri, peygamberliğin niteliği, insanın yaratılışı, insanı bekleyen kader, insanın evren içindeki yeri, insan ile Tanrı arasındaki ilişkiler vb. gibi konular üzerinde ileri sürdükleri tezleri kastediyoruz.

Gelişmiş bir din; inançlarımız, davranışlarımız, tutumlarımız ve duygularımızla ilgili birtakım önemli öneri veya tavsiyelerde bulunur.

Eşyanın en son kaynağı, evreni yöneten güç veya güçler, evrenin nihaî ereği, insanın evrendeki yeri hakkında birtakım açıklamalar verir. Adına Tanrı denilen en yüksek varlığın doğasının ne olduğunu, O'nun insanlardan neyi talep ettiğini, insanların kendisiyle nasıl temas kurabileceklerini belirtir. Sonra insanî "hastalıklar" hakkında bir teşhiste bulunur, bu hastalıkları önlemek ve insanı "kurtarmak" için çareler teklif eder. İşte din felsefesi genel olarak yukarıda sözünü ettiğimiz kavramları ve yine belirttiğimiz bu tür açıklamaları, bilgileri, önerileri akılsal bir eleştiri ve değerlendirmeye tâbi tutan felsefe dalıdır.

Din Nedir?

Aslına bakılırsa dinin ne olduğunu belirlemek son derece zordur. Din belki de bütün insanî kültürel etkinlik alanları içinde tanımlanması, belirlenmesi en güç olanıdır. Dinin tarih içinde birbirinden oldukça farklı örnekleri ortaya çıkmış ve dinler yine tarih içinde birbirinden oldukça farklı, hatta birbirine zıt görüntüler göstermişlerdir. Bütün dinlerde ortak olan öğeleri aramaya çalışan din tarihçileri, din sosyologları, din psikologları birbirinden çok farklı öğeleri teşhis etmek zorunda kalmışlardır. Doğal olarak, bu, din üzerine felsefi düşünmek isteyen din felsefecisinin de görevini oldukça zorlaştırmıştır.

Basit ama önemli bir örnek vermek gerekirse hepimizin dinle ilgili olarak aklımıza ilk gelen, herhalde Tanrı kavramını dinin merkezine yerleştirmek ve dini, doğa-üstü bir varlığa, yani Tanrı'ya –veya tanrılara– inanmak olarak tanımlamaktır. Oysa Tanrı kavramına sahip olmayan gerek totemizm, animizm gibi ilkel, gerekse Budacılık, Taoculuk gibi oldukça gelişmiş dinler mevcuttur. Aynı şekilde eski Yunanlar Tanrı kavramına sahiptiler ve onların dinleri bilindiği gibi çok-tanrıcılık olarak adlandırılır. Buna karşılık onların bizimkine benzeyen ne vahiy, ne peygamber, ne dinsel yasa (şeriat) gibi kavramları vardı.

Dinlerin tanımlanması veya temel özelliklerinin belirlenmesinde karşılaştığımız bu özel karmaşıklık durumu göz önünde tutulmak ve kabul edilmek kaydıyla, dini tanımlamak ve onun bazı temel ayırtedici özelliklerini belirtmek istersek şu noktalara işaret etmemiz yerinde olabilir:

Bir din, her şeyden önce, insan ve evren hakkında bilgi veren, bilgi verme iddiasında olan bir kurumdur. Ancak bu bilgiyi sıradan bilgi veya bilimsel bilgiden farklı olarak metafizik bir bilgi diye adlandırmak doğru olacaktır. Bunun başlıca nedeni, onun, haklarında bilgi verdiği şeylerin, Tanrı, evren, evrenin kaynağı, evrenin nihaî ereği, insanın özü, insanın kaderi, Tanrı ile insan arasındaki ilişkiler gibi yapısı itibarıyla bilimsel olmayan, metafizik olan varlıklar veya olaylar olmalarıdır.

Ancak din yalnızca bir metafizik bilgiler bütünü olarak kalmaz. Aynı zamanda, insana bu bilgiye uygun olarak bir yaşama tarzı teklif eder, hatta onu emreder. Bütün dinlerde olmasa da en azından bazıları, özellikle tek-tanrıcı dinlerde bir kurtuluş kavramı vardır. Dinde söz konusu bilgilere sahip olan insanların bu bilgiler ve onlara uygun davranışlar sayesinde daha üst, daha iyi bir hayata sahip olacakları ileri sürülür. Bu daha iyi hayatın, kurtuluşun, mutlaka, gelecek bir dünyada olması da gerekmez. Hıristiyanlık ve Müslümanlığın, müminlerin, içinde ebedî bir mutluluk içinde yaşayacakları gelecek bir hayat, cennet fikri, Yahudilikte, en azından başlangıç döneminde, mevcut değildir. *Eski Ahit*, Yahudi halkına kendisiyle bir sözleşmeye girmeleri ve diğer tanrılar arasında kendisini seçmeleri durumunda Tanrı'nın veya Yehova'nın da diğer milletler arasında özel olarak Yahudi halkını seçeceği ve kendilerine bu dünyada daha güçlü bir koruma, daha bol bir zürriyet, daha müreffeh bir hayat sağlayacağını vaat eder. Öte yandan, bu kurtuluş bireysel kurtuluş olabileceği gibi, müminlerin meydana getirdiği bütünü, topluluğun kurtuluşu da olabilir.

Bir din sadece bir metafizik bilgiler bütünü ve kurtuluş öğretisi değildir; aynı zamanda bu bilgilere uygun olarak davranılmasını, eylemlerde bulunulmasını isteyen ve insanlar arasındaki ilişkileri kutsal varlığın ruhuna, özüne, iradesine, emrine göre tanzim eden bir ahlak sistemidir. Nitekim bundan dolayı, birçok insan, dine dayanmayan bir ahlak sisteminin var olabileceğini kabul bile etmez. Başka bazıları böyle bir imkanı kabul etmekle birlikte dinin bir ahlak sistemi olması özelliğini, onun en belirleyici özelliği olarak görürler. Spinoza, dini, özü itibarıyla ahlaka, doğru ahlaka götürmek, hatta ona indirgemek isteyen filozofların başında gelir.

Öte yandan, dinler, insanlara verdikleri bu metafizik veya ahlakî bilgileri, onların özel bir ruh hali içinde almalarını ve kabul etmelerini isterler. Bununla kastettiğimiz, dinlerin, mensuplarından, verdikleri bilgilere veya önerdikleri davranışların doğruluğuna inanmalarını istemeleridir. Bundan dolayı herhangi bir dinin mensubu, bu dinin verdiği bilgileri bilen biri değildir, onlara inanan biridir (mümin). Örneğin farz edelim ki ben Hıristiyanlığın bir Hıristiyana verdiği bütün bilgileri biliyorum; yani ben bir Hıristiyanlık bilginiyim. Aşağı yukarı, bir Hıristiyanın Hıristiyanlık hakkında bildiği şeylerin hepsine sahibim ama onlara inanmıyorum. Hiç şüphesiz, benim bir Hıristiyan olduğum söylenemez.

Bundan dolayı bazı din felsefecileri, haklı olarak, dinde en önemli öğenin bu inanç ögesi, bu inanma veya iman etme (*foi, faith*) tutumu olduğunu söylerler. Buna göre her çeşit dinin özü olarak üzerinde durulması gereken şey, neyi bildiğimiz değil, nasıl bildiğimizdir; yani nasıl bir

EĞİTİM FELSEFESİ

Eğitim Felsefesi Nedir?

EĞİTİM FELSEFESİ, BİLİM, HUKUK VEYA SANAT FELSEFESİ GİBİ YENİ bir disiplindir. Ancak bu, eğitimin kendisinin veya insanların eğitimle ilgilenmelerinin, eğitim üzerinde düşünüp konuşmalarının yeni ortaya çıktığı anlamına gelmemektedir. Tam tersine, tahmin edilebileceği gibi, eğitimin kendisi de, belki insanlık tarihi kadar eskidir. Çünkü tarihte ne kadar geriye gidersek gidelim herhalde oğluna hayatını devam ettirmesi, kazanması için bildiği bir mahareti (örneğin balık avlamayı), mesleği (örneğin duvarcılığı) öğreten bir baba; kızına ev işleriyle ilgili bir beceriyi (örneğin dikiş dikmeyi) öğreten bir anne vardı ve onlar bunu yaparken eğitimle ilgili bir faaliyette bulunmaktaydılar. Aynı şekilde bildiğimiz en eski uygarlıklar olan Mısır ve Mezopotamya uygarlıkları üzerinde yapılan araştırmalar, onların, erken bir tarihten itibaren çocuklara aritmetiğin dört işlemi, yer ölçmeyi vb. öğreten hocalara ve bir okul sistemine sahip olduklarını göstermektedir.

Öte yandan, zamanımızda, eğitimle ilgili faaliyetlerin gerek alan ve kapsam, gerekse önem ve değer bakımından tarihte rastlanmadık ölçüde arttığına şahit olmaktayız. Bugün çağdaş toplumların hemen hepsinde ilk, orta öğretim mecburidir. Bu, toplumun bütün üyelerinin hayatlarının belli bir döneminde uzun süren (ortalama en az 10 yıl) örgütlü bir eğitimden geçtikleri anlamına gelmektedir. Özellikle gelişmiş Batı ülkelerinde orta öğretimden geçen insan sayısı bugün hemen hemen yüzde yüzlere, yükseköğretim imkanı bulan gençlerin oranı ise yüzde altmış, yetmişlere ulaşmaktadır. Öte yandan, yine gelişmiş Batı ülkelerinde sadece belli bir yaş dönemi veya grubu içinde bulunan çocuklar ve gençlerin değil, hemen her yaş dönemi, her yaş grubu içinde bulunan çeşitli meslek gruplarına ait insanların çeşitli bakımlardan sü-

rekli bir eğitime tâbi tutulmalarının hiç olmazsa ideal bir hedef olarak alındığını görüyoruz.

Eğitime alınan insanların cinsiyetinde (Eskiden sadece erkeklerin eğitimden geçmesine karşılık, kısa bir süre öncesinden bu yana onların yanında kızlar da eğitimin bir parçası olmuştur), sayısında (Eskiden toplumun belli kesimlerinin, yüksek sınıflara mensup grupların örgütlenmiş bir eğitimden geçmesine karşılık, bugün toplumun bütün sınıflarına ait bütün üyeleri aynı eğitimi almaktadır), yaşında (Bugün yediden yetmişe kadar eğitim verilmektedir) görülen bu değişmelerin yanında eğitim verilen alanların, programların içeriğinde de önemli değişiklikler görülmektedir: İnsanlar bugün artık hem beden hem ruh eğitiminden geçirilmektedir. Onların hem zihinsel yetenekleri hem de duygusal, heyecansal kabiliyetleri işlenmeye, geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bunun yanında insanlara hem mesleki bilgiler, beceriler kazandırılmakta hem de onların ahlakî, estetik değerler kazanmaları hedeflenmektedir. Kısaca eğitimin alanı içine giren hedefler, amaçlar, programlar bakımından da adeta sonsuz bir genişleme içinde bulunmaktayız. Bütün bunlara paralel olarak, eğitim veren kurumların yapısında (aile, devlet, sendikalar, meslek kuruluşları), sayısında (resmî okullar, özel okullar vb.), eğitime ayrılan kaynakların kendisinde (hem devletin hem ailelerin, vakıfların eğitime tahsis ettikleri kaynaklar) baş döndürücü gelişmeler görülmektedir. Son olarak eğitim araçlarının, tekniklerinin kendisinde inanılmaz ilerlemeler (radyo, televizyon vb. ile yapılan eğitim) kaydedilmekte olduğunu da hatırlatalım.

Eğitim Felsefesi ve Eğitim Bilimleri

Daha önce siyaset felsefesi ile siyaset bilimi veya bilimleri arasında yaptığımız bir ayrımı eğitim felsefesi ile eğitim bilimleri (örneğin eğitim sosyolojisi, eğitim psikolojisi) arasında yapabileceğimiz aşıkardır. İnsanlara; daha özel olarak çocuklara, gençlere birtakım bilgiler öğretme, beceriler kazandırma, onların çeşitli alanlara ilişkin kabiliyetlerini geliştirme, yine onlara birtakım ahlakî, sanatsal normlar, değerler kazandırma gibi eğitimle ilgili çeşitli faaliyetlerin ve bu faaliyetlerin dayandığı olguların bilimsel olarak incelenebilecek yanları olduğu açıktır. Bu faaliyetlerin ve olguların empirik-tasvirî olarak incelenmesi yukarıda saydığımız türden eğitim bilimlerinin konularını oluşturacaktır.

Buna karşılık insanların hangi yönde ve neden ötürü eğitilmeleri, onlara nelerin öğretilmesi, nelerin öğretilmemesi, onların nasıl kontrol ve disipline edilmeleri gerektiği türünden soruların, yani doğru, iyi bir insan ve doğru, iyi bir eğitim ideali veya ereği ile ilgili soruların, soruş-

turmaların, yapılan değerlendirmelerin, önerilerin, verilen öğütlerin felsefenin özel ilgi alanına ait olan şeyler olduklarını biliyoruz. O halde, bu tür olgusal değil yargısal; tasvirî değil, değerlendirmeci bir ilginin eğitim alanına ve eğitimle ilgili şeylere uygulanmasının eğitim felsefesinin ana konusu veya özelliği olduğunu söyleyebiliriz.

Eğitim Felsefesi ile Diğer Felsefe Dalları Arasındaki İlişkiler

Daha önce ahlak felsefesi ve siyaset felsefesine temas ederken bu disiplinlerin, uğraştıkları alanların ve problemlerin bilimsel incelemelerinin sonuçlarından kendilerini mahrum etme lüksleri olmadığını veya onlardan verimli bir tarzda yararlanmalarının mümkün ve gerekli olduğunu söylemiştik. Şüphesiz, bu aynı durum eğitim felsefesiyle eğitim bilimleri, daha genel olarak eğitim felsefesiyle sosyal bilimler arasındaki ilişkiler için de geçerlidir.

Buna ilaveten burada eğitim felsefesi ile felsefenin bilgi kuramı, ahlak felsefesi, insan felsefesi gibi diğer disiplinleri arasında bazı daha özel ilişkilerin var olduğunu veya olması gerektiğini belirtmemiz uygun olacaktır. Herhangi bir eğitim felsefesinin, insan doğasının ne olduğu, insan için iyinin ne olduğu hakkında bir görüşe dayanması gerekeceği aşıkardır. İnsanın özünün akıl olduğunu düşünen ve onun bedensel-duyusal yanına önem vermeyen bir felsefî antropolojinin sonucu olacak bir eğitim anlayışının, insanı beden ve ruhtan meydana gelen bir bütün olarak gören ve onun bu her iki yanına da önem veren bir felsefî antropolojinin önereceği eğitim anlayışından farklı olacağı aşıkardır. Sonra yine Locke gibi insan zihninin doğuştan boş bir levha olduğunu ve insanın sahip olduğu bütün bilgilerin dışarıdan gelen etkilerin sonucu zihninde meydana gelen izlenimlerden ibaret olduğunu ileri süren bir bilgi kuramcısının bundan hareketle teklif edeceği eğitim yöntemi, hiç şüphesiz, Descartes veya Sokrates gibi insan ruhunda doğuştan mevcut bazı doğruların olduğunu düşünen bir bilgi kuramcısının teklif edeceği eğitim yönteminden farklı olacaktır. Nihayet ahlak felsefesinde hazzın en büyük iyi olduğunu söyleyen bir hazcı ile ödevin en yüksek iyi olduğunu söyleyen bir ödevci filozofun eğitim konusunda bize önerecekleri idealler veya hedefler de, şüphesiz, farklı olacaktır.

Eğitim Felsefesine İki Yaklaşım

Ahlak ve siyaset felsefesinde olduğu gibi eğitim felsefesi konusunda da iki farklı yaklaşımdan söz edilebilir: Birinci yaklaşım insan doğası, insanî bilginin özelliği, insanî iyilik ve mutluluğun yapısı hakkında farklı

SÖZLÜK

A POSTERİORİ: Deneyden gelen, deneyin ürünü olan (bilgi).

A PRIORİ: Deneyden gelmeyen, deney öncesi (bilgi).

AHLAK FELSEFESİ (ETİK): Ahlakı, ahlakî davranışları konu alan felsefî araştırma, felsefe dalı.

AKILCILIK: Bilginin kaynağının yalnızca akıl olduğunu ileri süren bilgi felsefesi görüşü.

ANALİTİK FELSEFE: Felsefenin biricik işlevinin dilin veya önermelerin analizi olduğunu ileri süren felsefe görüşü.

ANLAM: Bir kelimenin, bir önermenin belirttiği, işaret ettiği şey.

ARAÇÇILIK (INSTRUMENTALISM): Doğrunun, problemlerin çözümünde bir araç olduğunu ileri süren pragmatist görüş.

ARKHE: Töz, ana madde, değişenin altındaki değişmeyen şey.

BİLGELİK: Hikmet, doyurucu bilgi, insan hayatının değeri ve anlamına ilişkin derin bilgi.

BİLGİ FELSEFESİ (EPISTEMOLOGY): Bilginin imkanı, kaynağı, sınırları ve derecelerini araştıran felsefe dalı.

DEĞER: Olgulara ilişkin insan tavrı; olgular ve şeyler hakkında insan ihtiyaçları, ilgileri, idealleri bakımından verilen yargı.

DENEYCİLİK (EMPIRICISM): Bilginin kaynağı olarak duyular, gözlem ve deneyi kabul eden bilgi felsefesi görüşü.

DENEYSEL BİLİM: Formel bilimlerden farklı olarak insan deneyinin konusu olan her şeyi inceleyen ve doğa ve insan bilimlerini içine alan bilim.

DİN FELSEFESİ: Dini felsefî olarak inceleyen araştırma.

DOGMACILIK: Bilginin mümkün olduğuna inanma; şüpheciliğin karşıtı olan öğretisi.

DOĞRU: Gerçeğe uygun olan, onu kendisinde olduğu gibi yansıtan önerme.

DOĞRULAMA: Bir varsayımın doğruluğunu göstermek için yapılan işlemlerin tümü.

DOĞRULUK: Doğru bir önermenin özelliği.

DUYUMCULUK: Bilginin kaynağını dar anlamda duyular veya duyumda bulan bilgi felsefesi öğretisi.

ELEŞTİRİ FELSEFESİ (CRITICISM): Bilginin imkanı ve sınırları üzerine Kant'ın başlatmış olduğu akım ve felsefe yöntemi.

ENTELEKTÜALİZM: [Ahlak felsefesi bakımından] ahlaki davranışın belirleyicisi olarak akli kabul eden ve ahlaki bilgiye indirgeyen görüş.

ESTETİK: Sanat ve doğada güzeli ele alan felsefi araştırma.

FORMEL BİLİM: Düşüncenin biçimi ve kendi kendisiyle tutarlılığı ile ilgilenen mantık ve matematik gibi bilimler.

GERÇEK: Doğru bir önermenin konusu olan, bilinçten, tasarımdan bağımsız olarak var olduğu kabul edilen şey.

GERÇEKÇİLİK (REALISM): [Varlık felsefesi bakımından] öznenen, bilinçten bağımsız olarak bir varlığın olduğunu ileri süren öğretisi.

GÖRELİCİLİK (RELATIVISM): [Ahlak felsefesi bakımından] iyi ve kötünün kişiden kişiye ve toplumdan topluma değiştiğini ileri süren görüş.

HAZCILIK (HEDONISM): En yüksek iyunin ve insan davranışlarının ereğinin haz olduğunu ileri süren ahlak felsefesi görüşü.

İDEA: Fikir, düşünce, tasarım, düşüncenin konusu olan, düşünülmüş olan şey.

İDEALİZM: Varlığın maddi yapıda olmadığını, düşünce veya ruh cinsinden olduğunu ileri süren varlık felsefesi görüşü.

İKİCİLİK (DUALISM): [Varlık felsefesi bakımından] evrende birbirine indirgenemez yapıda iki farklı töz bulunduğunu ileri süren görüş.

İMANCILIK (FIDEISM): Tanrı'yı kavramada akla değil, yalnızca inanmaya, imana ağırlık veren öğretisi.

KAVRAM: Nesnelere veya olayların ortak özelliklerini ifade eden genel tasarım.

KOZMOLOJİK KANIT: Evrenin varlığından hareket ederek, Tanrı'nın varlığını ispat etmeye çalışan kanıt.

KURAM (BİLİMSEL): Bilimsel yasadan daha geniş, daha büyük ve daha sistemli varsayım.

MADDE: Uzay ve zaman içinde yer alan ve niceliksel olarak ölçülebilir varlık türü.

MATERYALİZM: Varlığın madde olduğunu veya maddeye indirgenebileceğini ileri süren görüş.

METAFİZİK (FİZİK ÖTESİ): Tanrı, ruh, ölümsüzlük gibi fizik ötesi varlık ve olgularla ilgilenen araştırma; madde-form, birlik-çokluk gibi varlığın en genel özelliklerini konu alan felsefe dalı.

NESNE: Varlık; bilenin kendisine yöneldiği ve bilginin konusu olan şey.

NESNEL İDEALİZM: Var olan tek şey olarak Tanrı veya ruhu, zihni kabul eden ve insan düşüncesini bu ruhun ve zihnin bir parçası olarak alan Hegelci görüş.

OLGU: Olan, var olan, gerçekleşmiş olan.

OLGUCULUK (POSITIVISM): Deneyciliğin bir türü; metafiziğin düşmanı olan ve de-nenle denetlenemeyen soruları anlamsız bulan felsefe akımı.

ONTOLOJİK KANIT: Tanrı kavramının pozitif içeriğinden Tanrı'nın varlığını ispat etmeye çalışan kanıt.

ÖNDEYİ (BİLİMSEL): Önceden görme, tahmin; bilimin sonuçlarına dayanarak ilerde olacak şeyler hakkında tahminde bulunma.

ÖNERME: Doğru veya yanlış olan herhangi bir cümle.

ÖZDEŞLİK İLKESİ: Aklın veya zihnin temel ilkesi; her türlü doğru akıl yürütmenin dayanağı olan ilke.

ÖZNEL İDEALİZM: Bilen öznenin ve onun bilinç içeriklerinin var olduğunu ve dış dünyanın, öznenin bilinç içeriklerinden ibaret olduğunu savunan görüş.

PARALELİZM: [Varlık felsefesi bakımından] madde ve düşüncenin veya beden ile ruhun iki ayrı töz olmayıp, Tanrı'nın iki öz-niteliği olduğu ve birbirleri üzerinde etkide bulunmayıp, yalnızca birbirlerine paralel davranışlar gösterdiklerini ileri süren görüş.

SAĞDUYU BİLGİSİ: Gündelik bilgi, amiyane bilgi; aynı biyolojik yapıya veya toplumsal koşullara sahip olduklarından dolayı insanların ortak olarak paylaştıkları bilgi.

SEZGİCİLİK: İnsanda, duyular ve akıldan farklı olarak, bilmek istediği bir şeyi doğrudan ve araçsız bir kavrayışla bilmesini mümkün kılan bir yeti olduğunu savunan görüş.

ŞÜPHECİLİK (SCEPTICISM): Öznel nedenlerden hareketle bilginin imkanından şüphe etme.

TANRICILIK (THEISM): Tanrıtanımazcılığın reddi, kişisel ve dünya ile ilgilenen bir Tanrı'ya inanma.

TANRIBİLİM (THEOLOGY): Tanrı üzerine felsefi araştırma; herhangi bir dilin inanç öğelerinden yola çıkarak onları kanıtlama ve rakip öğretilere karşı savunma.

TEKBENCİLİK (SOLIPSISM): Yalnızca kendi beninin ve özel, bireysel algıların olduğunu kabul eden, bu algıların kendi bilinci dışında bir şeye karşılık olduklarını reddeden kişinin görüşü.

TEKÇİLİK (MONISM): [Varlık felsefesi bakımından] varlığın salt maddi veya ruhsal-zihinsel olduğunu ileri süren görüş.

TELEOLOJİK KANIT: Evrendeki düzenden hareketle Tanrı'nın varlığını ispat etmeye çalışan kanıt.

TİN: Ruh, maddi olmayan söz.

TİNSELÇİLİK (SPIRITUALISM): Her türlü gerçekliğin özünün tinsel olduğunu, cisimsel olanın tinsel olanın yalnızca bir görüntüsü olduğunu ileri süren felsefi öğretisi.

TÖZ: Varlık, gerçekten var olan şey; niteliklerin ve belirlemelerin taşıyıcısı olan özne.

TUTARLILIK KURAMI: Doğrunun önermeler arasındaki tutarlılıktan ibaret olduğunu savunan görüş.

TÜM-TANRICILIK (PANTEISM): Tanrı ile doğa arasında ayrım yapmayan ve Tanrı'nın doğa olduğunu ileri süren din felsefesine ilişkin görüş.

UYUŞMA KURAMI: Doğrunun, önerme ile dış dünyada bulunan nesne arasındaki uyumdan ibaret olduğunu savunan görüş.

VARLIK FELSEFESİ (ONTOLOGY): Varlık, oluş, varlık ve oluş arasındaki ilişkiler, varlığın temel belirlenimleri gibi konuları ele alan felsefe dalı.

YARADANCILIK (DEISM): Tanrı'nın evreni yarattığını, ancak daha sonra onun işleyişine karışmadığını ileri süren din felsefesi görüşü.

YARARCILIK (PRAGMATISM): Doğrunun ölçütü olarak pratik faydayı, pratik geçerliliği kabul eden felsefe öğretisi.

YENİ-POZİTİVİZM: Pozitivizmin çağdaş bir versiyonu, felsefenin görevinin çeşitli insanî etkinlikler tarafından sağlanan önermelerin anlamını açıklığa kavuşturmadan ibaret olduğunu savunan görüş.

KAYNAKÇA

- Alkan, Cevat. (1983) *Eğitim Felsefesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Akarsu, Bedia. (1970) *Ahlak Öğretileri I: Mutluluk Ahlakı*. 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Akarsu, Bedia. (1968) *Ahlak Öğretileri II: Kant'ın Ahlak Felsefesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1968.
- . (1979) *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Altuğ, Taylan. (1993) "Schiller'de Estetik Özgürlük İdesi, Oyun ve Görünüş, *Seminer* (Felsefe), Sayı 8., İzmir.
- Anthony de Crespigny ve Kenneth R. Minogue. (1981) *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*. Çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aristoteles. (2012) *Metafizik*. Çev. Ahmet Arslan, 3. Baskı, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Aristoteles. (1998) *Nikomakhos'a Etik*. Çev. Saffet Babür, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları
- Arslan, Ahmet. (2011) *İlkçağ Felsefe Tarihi 3: Aristoteles*. 3. Baskı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Arslan, Ahmet. (2012) *İlkçağ Felsefe Tarihi 5, Plotinos, Yeni-Platonculuk ve Erken Dönem Hıristiyan Felsefesi*. 2. Baskı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Arslan, Ahmet. (1987) *İbni Haldun'un İlim ve Fikir Dünyası*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Arslan, Ahmet. (1983) "İslam Felsefesinin Özgünlüğü Sorunu", *Felsefe Tartışmaları*. 14. Kitap, ss. 61-84.
- Aydın, Mehmet S. (1992) *Din Felsefesi*. 3. Baskı, İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Descartes, René. (1947) *Metot Üzerine Konuşma*. Çev. Mehmet Karasan, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Eflatun. (1962) *Devlet*. Çev. S. Eyuboğlu ve M. A. Cimcoz, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Farabi. (1960) *El-Munkız min ed-Dalal*. Çev. Hilmi Güngör, 2. Baskı, Ankara: Maarif Basımevi.
- . (1990) *El-Medinetü'l-Fazıla*. Çev. Ahmet Arslan, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- . (1999) *İlimlerin Sayımı*. Çev. Ahmet Arslan, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Gardet, Louis, Louis. (2014) *Müslüman Site, Toplumsal ve Siyasal Hayat*, Çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hançerlioğlu, Orhan. (1973) *Felsefe Sözlüğü*. 2. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Horner, Chris ve Westacott, Emrys. (2016) *Felsefe Aracılığıyla Düşünme*. Çev. Ahmet Arslan, 4. Baskı, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Hume, David. (1983) *Din Üstüne*. Çev. Mete Tuncay, Ankara: Kaynak Yayınları.
- Kant, Immanuel. (1982) *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Çev. İonna Kuçuradi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Kneller, George (1964). *Introduction to the Philosophy of Education*. 2. Baskı, 1964, New York: John Wiley&Sons.
- Kuhn, Thomas (1982) *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Çev. Nilüfer Kuyaş, Ankara: Alan Yayıncılık, 1982.
- Mezghani, Ali. (2014) *Tamamlanmamış Devlet, Arap Ülkelerinde Hukuk Sorunu*, Çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Moore, T. W. (1982) *Philosophy of Education, An Introduction*. Londra.
- Philippe d'Iribarne. (2017) *Demokrasi Karşısında İslam*, Çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Popkin, Richard H. ve Avrum Stroll: *Philosophy Made Simple*. 1956, New York: Doubleday.

- Randall, John Herman Jr. ve Justus Buchler. (2014) *Felsefeye Giriş*, Çev. Ahmet Arslan, 3. Baskı, Ankara: BB101 Yayınları.
- Reichenbach, Hans. (1981) *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*. Çev. Cemal Yıldırım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Samuel, Enoch Stumpf. (1966) *Socrates to Sartre*. New York: McGraw-Hill
- Tunalı, İsmail. (1963) *Greks Estetik'i*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Verges, Andre ve Denis Huisman. (2002) *Felsefe*. Çev. Ahmet Arslan, İstanbul. (TÜSİAD tarafından yayınlanmış *Felsefe 2002* başlıklı kitabın birinci kısmı).
- Yıldırım Cemal. (1979) *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

DİZİN

#

11 Eylül 2001 terörist saldırıları 241

A

ahlak felsefesi 30, 31, 117–159, 162, 331

acıdan kaçış 144–146

ahlaki değerler 126–127

ahlakî durum 130–131

amaçlar ve araçlar 137

Aristoteles ve 141–144

değer ve olgu 117–119

Epikuros ve 144–146

faydacılık 150–154

haz ahlakı 141

Kant ve 154–161

Kinikler ve 140–141

özgürlük problemi 133–136

Sokrates ve 139–140

Stoacılık ve 146–148

ve ahlak 127

ve sosyal bilimler 127–128

ve tek-tanrı dinler 148–150

akılcılık (rasyonalizm) 42, 56–57, 60

amaçlar ve araçlar 137

Anaksagoras 39, 68, 228, 231, 307

Anaksimandros 39, 92

Anaksimenes 39, 92

analitik felsefe 62–63, 72, 73

anarşizm 171–173

anayasal yöneticilik 169

anlamlılık 44, 45

Anselmus, Aziz 313, 314

Antik Yunan

tarih felsefesi ve 213

zaman ve 213

Antiphon 263

a posteriori 55

a priori 50, 57, 316, 334

Aquinolu Thomas 250, 264, 289, 311, 314, 321, 335, 344

araççılık 44

Aristippos 141, 145

Aristoteles 25, 29, 30, 36, 39–43, 47, 53, 54, 63, 69, 79, 88, 97–99, 102, 111–114, 125, 126, 131, 132, 137–139, 146, 163, 164, 168, 169, 177, 179, 206–209, 212, 213, 219, 221, 225, 246–253, 262–267, 287–290, 304, 307, 311, 314, 340, 344

ahlak felsefesi ve 141–144

madde-form öğretisi ve 111–113

Metafizik 25

mutluluk ahlakı ve 141–144

Arkesilaos 52

arkhe 39, 91

Asimov, Isaac 286

Augustinus, Aziz 168, 289, 321, 322

tarih felsefesi ve 215

Austin, John 250, 269

Ayer, A. J. 43, 70

B

Bacon, Francis 87
 Bakunin, Mihail 172
 Batlamyus 47
 Baudelaire, Charles 291
 belirlenimcilik (determinizm) 135, 148
 Bentham, Jeremy 150–154, 170, 252, 253, 260–262, 271
 Bergson, Henry 42, 58, 59, 99, 304
 Berkeley, George 95–98, 107–111
 varlık felsefesi ve 109–110
 bilgelik 27, 30, 33, 42, 88, 319, 347
 bilgi felsefesi (epistemoloji) 25, 31, 39–65, 341
 akılcılık (rasyonalizm) 56–57
 analitik felsefe 62–63
 bilginin alanı, kapsamı, sınırları 42–43
 bilginin imkanı 40–41
 bilginin kaynağı ve araçları 41–42
 bilginin ölçütü 43–44
 bilgi teorisi ve mantık 46–65
 deneycilik (empirizm) 55–56
 doğruluk-anlamlılık 45–46
 doğruluk-gerçeklik 44–45
 eleştiri felsefesi 57–58
 pozitivism 59–61
 pragmatizm 63–67
 sezgicilik 58–59
 şüpheciler 47–48
 şüphecilik 48–52
 yeni pozitivism 61–62
 bilim 73
 bilimsel açıklama 84–85
 değeri 87–91
 deneysel 80–83
 doğrulama 84
 formel 77–78
 gözlem 83
 kuram 86–87
 özellikleri 74–76
 türleri 76–77
 varsayım 83–84
 yasa 85
 bilim felsefesi 30, 31, 67, 67–89, 329.
Ayrıca bkz bilim
 bilimsel bilgi 26, 54, 73–76, 82, 303
 Bossuet, Jacques-Bénigne 168, 194

Burke, Edmund 289
 Büchner, Ludwig 103

C-Ç

Carnap, Rudolf 43, 70
Cesur Yeni Dünya (Huxley) 180
 Cicero 264
 Comte, Auguste 42, 43, 61, 70, 71, 168, 181, 195, 212, 230, 231, 253
 Condillac, Étienne Bonnot de 42, 56
 Croce, Benedetto 220, 282, 291
 çok-tanrıcılık (politeizm) 296

D

daimicilik 342–344
 Darwin, Charles 231, 233, 301, 310
 değerler felsefesi 30–31
 değer ve olgu 117–119
 de la Mettrie, Julien Offray 318
 varlık felsefesi ve 103
 demokrasi eleştirileri 193–205
 demokratik totalitarizm 185–188
 Demokritos 39, 53, 69, 98, 100, 102, 112, 213, 307
 varlık felsefesi ve 100–102
 deneycilik (empirizm) 42, 55–57, 60
 Descartes, René 42, 44, 49, 56, 58, 63, 76, 95–98, 102, 103, 109, 111–114, 140, 304, 313, 314, 331, 336
 beden-ruh problemi ve 113–114
 Dewey, John 44, 65, 337, 342–345
 D'Holbach, Paul Henri Thiry 318
 Diamond, Jared 222, 239
 dilbilimsel 63
 din felsefesi 31, 34, 72, 119, 295–327
 din bilimleri ile arasındaki ilişkiler 300
 dinsel bilgi ve bilimsel bilgi 300–303
 imancılık (*fideism*) 324–329
 kozmolojik kanıt 311–313
 ontolojik kanıt 313–316
 tanrının varlığı ve özellikleri 303–305
 tanrıtanımazcılık (ateizm) 317–319
 teizm 305–306
 teleolojik kanıt 308–311

teoloji ile arasındaki farklar 298–300
 tüm-tanrıcılık (panteizm) 307–308
 yaradancılık (deizm) 306–307

Diyojen 140, 141
 Doğa Filozofları 39, 48, 69, 107
 doğrulama 84
 doğrulanabilirlik 31, 62, 64, 75, 304
 doğuştancılık 57
 Dostoyevski, Fyodor 233
 Durant, Will
 tarih felsefesi ve 237–239
 Durkheim, Émile 253, 269, 318, 319, 337
 duyumculuk 56
 Dworkin, Ronald 250, 270, 271

E

eğitim felsefesi 329–349
 ahlak ve din ile arasındaki ilişkiler 337–341
 çağdaş eğitim kuramları 341–342
 daimicilik 342–344
 farklı yaklaşımlar 331–332
 ilericilik 344–345
 temel esasçılık 345–347
 temel kavram ve problemleri 332–337
 ve diğer felsefe dalları 331
 ve eğitim bilimleri 330–331
 yeniden inşaçılık 347–349
 Einstein, Albert 87, 98, 301
 Eleali Zenon 313
 eleştiri felsefesi 57–58
 Empedokles 307
 Engels, Friedrich 229, 232, 233
 epifenomen 106
 Epikuros 42, 53, 100, 102, 124, 138, 139, 141, 144, 151, 172, 213, 228
 acıdan kaçış 144–146
 ahlak felsefesi ve 144–146
 erekbilim (teleoloji) 112, 308
 estetik 31, 35, 36, 118, 123, 275–290, 308, 330, 337, 341
 Euklides (Öklid) 79, 80, 285

F

Farabi 42, 98, 163, 168, 169, 304, 307, 311,

314, 315, 321, 322, 325

faydacılık (utiliteryanizm) 138, 150, 151
 ahlak felsefesi ve 150–154

felsefe

ahlak felsefesi 117–159
 analitik ve sentetik işlevi 29
 bilgi felsefesi 39–65
 bilim felsefesi 67–89
 bilim ile ilişkisi 31–349
 din ile ilişkisi 32–349
 eğitim felsefesi 329–349
 hukuk felsefesi 245–273
 sanat felsefesi 275–293
 sanat ile ilişkisi 34–37
 siyaset felsefesi 161–203
 tarih felsefesi 205–243
 varlık felsefesi 91–115
 yararı 35–39
 felsefi bilgi 26–28
 felsefi düşüncenin özellikleri 28–29
 Fichte, Johann Gottlieb 291
 form 29, 103, 283
 Fransız Devrimi (1789) 128, 180, 185, 188, 240, 260, 261
 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi 259, 267
 Freud, Sigmund 318, 319

G

Galileo Galilei 54, 74, 76, 80–86, 306
 Gassendi, Pierre 100, 314
 Gaunillo 314
 Gazali 41, 49, 58, 168, 304, 308, 311, 312, 317, 325
 gerçekçilik (realizm) 97
 Gide, André 133
 Goethe, Johann Wolfgang von 253, 291
 Gökalp, Ziya 252, 253
 görelilik kuramı 87
 gözlem 83
 gündelik bilgi 25–26

H

Harari, Yuval Noah 222, 239
 Hart, L. A. 269

Harvey, William 306
 Hayek, Friedrich A. von 169, 170
 haz ahlakı 141
 Hegel, G. W. F. 29, 42, 56, 58, 72, 94, 103–107, 110, 111, 158, 168, 170, 184, 196, 199, 282, 289, 291, 307, 336
 nesnel idealizm ve 110–111
 tarih felsefesi ve 224–228
 Herakleitos 39, 68, 92–94, 107, 110, 213, 225
 Herder, Johann Gottfried 220
 Hesiodos 222
 Hick, John 323, 324, 362
 Hobbes, Thomas 137–139, 165, 169, 185–192, 258, 259, 260, 335
 siyaset felsefesi ve 181–185
 varlık felsefesi ve 102
 Homeros 48, 285
Homo Deus (Harari) 222
 Horner, Chris 146
 hukuk felsefesi 245–273
 adalet ve 246–247
 ahlakla hukuk ilişkisi 254–255
 Aziz Thomas ve 264–267
 dağıtıcı adalet 248
 değiş tokuş adaleti 248–249
 deontolojik hukuk kuramı 271–275
 doğal hukuk kuramı 263–269
 düzeltici adalet 247–248
 fayda olarak hak 260–262
 hak ve haklar 250–251
 hak ve ödev 251–252
 Hugo Grotius ve 267–268
 hukuk pozitivizmi 269–271
 hukuk ve dinî hukuk 256–258
 Immanuel Kant ve 271–275
 kuvvet olarak hak 258–260
 Hume, David 29, 42, 49–51, 150, 169, 267, 269, 289, 310–312, 321
 Huntington, Samuel
 tarih felsefesi ve 239–245
 Hutchins, Robert M. 342, 343
 Huxley, Aldous 180

İ-J

İbni Haldun 178, 304, 325

tarih felsefesi ve 209, 218–220
 İbni Rüşd 30
 İbni Sina 29, 42, 107, 304, 307, 313, 322
 varlık felsefesi ve 108–109
 İbni Teymiyye 168
 idealar kuramı 107–108
 idealizm 97, 106
 nesnel 110–111
 öznel 109–110
 ikicilik (düalizm) 111
 iman 33, 34, 297, 298, 308, 317, 325
 imancılık (*fideism*) 324–329
 İsa (peygamber) 36, 214, 215, 216, 217, 284, 301
 (Büyük) İskender 140
 James, William 44, 64, 304, 336
 Jaspers, Karl 27, 28

K

Kallikles 258, 263
 Kant, Immanuel 26, 27, 32, 36, 40, 43, 48–52, 55–63, 70, 71, 74, 94, 99, 129, 136, 137, 138, 282, 289, 291, 311–316, 338
 ahlak felsefesi ve 154–161
 eleştiri felsefesi ve 57
 fenomen 51, 94
 numen 51, 55, 60, 94
 ödev ahlakı ve 154–161
 tarih felsefesi ve 222–224
Kanunların Ruhu (Montesquieu) 231
Karamazov Kardeşler (Dostoyevski) 233
 Karneades 52
 Kelsen, Hans 250, 269
 Kepler, Johannes 84, 85, 86, 306
 Kıbrıslı Zenon 146
 Kierkegaard, Søren 33, 298, 325
 Kinikler 139, 140, 147, 167
 ahlak felsefesi ve 140–141
 Kireneler
 varlık felsefesi ve 141
 Kojeve, Alexandre 256, 257
 kozmolojik kanıt 311–313
 Kropotkin, Pyotr 172

kuram 86–87
 Kur'an 30, 215, 217, 218, 299, 303
Kuvvet ve Madde (Büchner) 103

L

Laplace, Pierre-Simon 318
 Leibniz, G. W. 42, 56, 225, 304, 312, 313, 320, 322
Leviathan (Hobbes) 259
 liberal demokrasi 188–193
 Locke, John 42, 55, 56, 165, 168–170, 185, 198, 199, 261, 267, 331, 332, 335, 336, 344
 siyaset felsefesi ve 188–193
 tabula rasa 55
 Lord Acton 170, 179

M

Mach, Ernst 61
 maddecilik (materyalizm) 100–105, 200, 341
 Maritain, Jacques 321
 Marksizm 130, 172, 344
 Marx, Karl 102, 167, 169, 172, 184, 185, 198–202, 318, 319, 335
 tarih felsefesi ve 228–234
 varlık felsefesi ve 103–106
 materyalizm
 tarihsel 103–106
 metafizik 29, 50, 51, 57–61, 70, 71, 99, 100, 115, 148, 155, 296, 297, 300
 Mevlana Celaleddin-i Rumi 58
 Mezghani, Ali 218, 255, 356
 Mill, John Stuart 150, 151, 169, 170, 201, 254, 336
 Montesquieu, Charles-Louis de Secondat 169, 187, 190, 191, 228, 231, 233
 Moore, G. E. 122, 123
 Muhammed (peygamber) 74, 216, 217
 Muhyiddin-i Arabi 58
 Mussolini, Benito 196, 285
 mutlakiyetçilik 169
 mutlak yönetim 181–185
 mutluluk ahlakı 141–144

N

Napoléon Bonapart 286, 318
 nesnelci 137, 140, 144, 289
 nesnel idealizm 110, 353
 nesnellik 74, 75, 96, 111, 125
 Newton, Isaac 30, 69, 74, 85, 86, 98, 301, 306
 Nietzsche, Friedrich 151, 154, 213, 225, 235, 318, 319
Nikomakhos'a Etik (Aristoteles) 246

O-Ö

olguculuk 43, 51, 61, 63, 70
 olumsuzluk 29
 ontolojik kanıt 313–316
 Orwell, George 180

ödev ahlakı 154–161
 öndeyi 32, 75, 85
 özgecillik (diğergamlık) 154
 özgürlük problemi 133–136
 öznelci 137, 288
 öznel idealizm 97, 109, 353
 öznellik 110, 125, 126

P

paralelizm 114
 Parmenides 39, 91, 93, 94, 307
 Pascal 47, 120, 304, 325
 Péguy, Charles 159
 Pestalozzi, Johann Heinrich 346
 Pierce, Charles Sanders 43, 63, 64
 Platon 29, 40, 42, 54–57, 107–113, 119, 137–139, 163, 168, 169, 195, 213, 221, 224, 225, 246, 255, 258, 263, 284–289, 292, 307, 321, 332–337, 344
 ahlak felsefesi ve 141–144
 sanat felsefesi ve 289–290
 siyaset felsefesi ve 175–181
 varlık felsefesi ve 107–108
 Plotinos 41, 98, 289, 290, 307, 322
 Popper, Karl Raimund 82, 83
 pozitivism 59–61

pragmatizm 44, 51, 63, 63–67, 70, 344
 Protagoras 52, 53, 154, 168, 295
 Proudhon, Joseph 167, 172, 173, 318
 Pryhon 52
 puta-taparlık (paganizm) 305, 320
 Pythagoras 28, 68

R

refleksiyon 28, 68, 70
 Reichenbach, Hans 70, 81
 Rembrant 287
 Romantikler
 sanat felsefesi ve 290–291
 Ross, W. D. 138
 Rousseau, Jean-Jacques 165, 168–170,
 188,–191, 199, 212, 219, 261, 272,
 332, 335, 336, 342, 346
 siyaset felsefesi ve 185–188
 Rus Devrimi 240
 Russell, Bertrand 62, 63, 149, 318
 Ryle, Gilbert 62

S-Ş

sağduyu bilgisi 25, 26
 sanat
 ahlak ve 284–286
 doğru ve 286–288
 sanat felsefesi 275–293
 estetik haz 279–280
 estetik nesne 279
 estetik tavır 277–278
 estetik ve 275–277
 nesnelci kuram 289
 öznelci kuram 288–289
 Platon ve 289–290
 Romantikler ve 290–291
 sanat eleştirisi ve 282–283
 Schiller ve 291–295
 Santayana, George 302
Sapiens (Harari) 222
 Sartre, Jean Paul 318, 323, 340
 Schelling, Friedrich W. J. 289, 291
 Schiller, Friedrich 289
 sanat felsefesi ve 291–295
 Schlick, Friedrich Albert Moritz 43, 70

seçkinlerin egemenliği 175–181
 Septikler 47, 52, 53
 Sertillanges, Prière du Père Antonin 321
 sezgi 29, 41, 44, 47, 56, 58, 59, 99
 sezgicilik 58–59
 Shakespeare, William 278
 Simon, Aziz 168, 180, 181, 195
 siyaset felsefesi 161–203
 etik ve 162–164
 Hobbes ve 181–185
 Locke ve 188–193
 Platon ve 175–181
 problem ve kavramları 167–171
 Rousseau ve 185–188
 siyaset bilimi ve 164
 sosyal bilimler ve 165
 Smith, Adam 152, 198
 Sofistler 28, 29, 40, 48, 52, 107, 139, 167,
 171
 Sokrates 28, 30, 36, 37, 40, 48, 52, 54, 91,
 92, 107, 108, 119, 125, 136, 141,
 142, 146, 151, 153, 175, 176, 225,
 235, 287, 331, 339
 ahlak felsefesi ve 139–140
 Sovyetler Birliği 188
 sözdizim 45, 46
 spekülasyon 68, 70
 Spencer, Herbert 334, 335, 336
 Spinoza, Baruch 42, 44, 56, 63, 98, 111,
 114, 115, 125, 134, 137, 221, 267,
 297, 302, 307, 308, 313
 madde-ruh paralelizmi ve 114–117
 Stendhal, Marie Henri-Beyle 149
 Stoacılık
 ahlak felsefesi ve 146–148
 şüpheçiler/şüpheçilik 47–55

T

tabula rasa 55
 Talleyrand-Périgord, Charles-Maurice de
 219
 tanrıbilim 98, 99, 298
 tanrı devleti 173–349
Tanrı Devleti (Aziz Augustinus) 215
 tanrının varlığı ve özellikleri 303–305

tanrıtanımazcılık (ateizm) 102, 308,
 317–319
 tarih felsefesi 205–243
 Antik Yunan ve 212–213
 Aziz Augustinus ve 215
 çağdaş tarih felsefeleri 234–243
 Durant ve 237–239
 Hegel ve 224–228
 Hıristiyanlık ve 212
 Huntington ve 239–245
 İbni Haldun ve 208–209, 218–220
 idealist tarih felsefesi 224–228
 ilerlemeci tarih fikri 222–224
 İslam tarihçiliği 208–209
 İslam ve 215–218
 Kant ve 222–224
 Marx ve 228–234
 materyalist tarih felsefesi 228–234
 Spengler ve 234–236
 tarih ve toplumbilim ilişkisi 209–210
 Toynbee ve 236–237
 Vico ve 220–222
 tarihsel materyalizm 103–106, 200
 teizm 305–306
 tekbenci 96
 tekçilik (monizm) 105, 114
 tek-tanrıcılık (monoteizm) 119, 148, 150,
 173, 194, 295, 300, 303–307, 317,
 320
 teleolojik kanıt 308–311
Teolojik-Politik İnceleme (Spinoza) 221
 Thales 39, 48, 68, 69, 91, 92
 Thrasymakhos 258, 263
 tin 110, 111, 170, 196, 291
 Tolstoy, Lev 284, 285
 Toynbee, Arnold
 tarih felsefesi ve 236–237
 töz 42, 99, 109, 110, 113
 Tukidides 206
 tutarlılık kuramı 44, 63

Tüfek, Mikrop, Çelik (Diamond) 222
 tündengelim (dedüksiyon) 56, 78–81
 tümevarım (endüksiyon) 81, 83
 tüm-tanrıcılık (panteizm) 99, 307,
 307–308

U-V-W

Uygarlık Tarihi (Durant) 238, 239
 uyuşma kuramı 43
 varlık bilimi (ontoloji) 95
 varlık felsefesi 31, 40, 91–115, 200
 Berkeley ve 109–110
 Demokritos ve 100–102
 İbni Sina ve 108–109
 Kireneler 141
 Marx ve 103–106
 de la Mettri ve 103
 Platon ve 107–108
 ve tanrıbilim ve metafizik arasındaki
 ilişkiler 98–100
 varoluşçuluk 130
 varsayım 83–84
 Vico, Giambattista
 tarih felsefesi ve 220–222
 Voltaire 211, 212, 225
 Voltaire (François Marie Arouet) 191
 Weber, Max 269
 Westacott, Emrys 146
 Wittgenstein, Ludwig 62
 Y
 yanlılanabilirlik 62, 64, 75, 82
 yaradancılık (deizm) 306–307
 yasa 85
 yeniden inşacılık 347–349
 yeni pozitivism 61–62
 Yunus Emre 58

İSLÂM, DEMOKRASİ VE TÜRKİYE

Ahmet Arslan

978-605-4665-18-1
3. Baskı, Mayıs 2015
15x23 cm
405 sayfa

İlk iki baskısı 1995 ve 1999 yıllarında yapılan *İslâm, Demokrasi ve Türkiye*'nin bu üçüncü ve yeni baskısında Prof.Dr. Ahmet Arslan'ın ilk iki baskıda bulunmayan çok sayıda yeni konuşma ve yazıları da yer almaktadır.

İlk yayınlanma tarihlerinin ardından geçen uzun zamana rağmen ağırlığından bir şey kaybetmeyen bu makaleler derlemesini okuyanların fark edebileceği gibi bu süre zarfında ülkede meydana gelen birçok gelişmeye, hatta bazı alanlarda kökten dönüşümlere rağmen demokratikleşme ve hoşgörü alanlarında fazla bir mesafe kat edilmemiş görünmektedir.

İslam felsefesi ve düşüncesi alanında uzmanlığıyla tanınan Prof. Arslan'ın bu baskı için kaleme almış olduğu önsözde belirttiği gibi umudu tamamen yitirecek kadar karamsar olmak doğru olmasa da İslam dünyasında ve özelde Türkiye'de Batılı anlamda demokratik bir toplumun ortaya çıktığını ve kalıcı bir varlık kazandığını görmek için epey bir zamana ve farklı alanlarda gerçekleştirilmesi gereken çok sayıda büyük atılımlara ihtiyaç var.

Bu eser, okuyucu için ilk baskısından bu yana geçen yirmi yıl içinde nelerin değiştiğini, nelerin değişmediğini görmek, İslam, demokrasi ve modernleşme tartışmalarında nerelerden geçip hangi noktalara vardığımızı veya varmadığımızı değerlendirmek için hem bir tarihî cetvel, hem de kuramsal bir pusula işlevi görebilir.

BİR ÖMÜR DÜŞÜNMEK

Ahmet Arslan'la Nehir Söyleşi

Söyleşi: Devrim Özkan ve
Buğra Kalkan

978-605-9305-02-0
2 Baskı, Şubat 2018
15x23 cm
428 sayfa

Profesyonel olarak felsefe ve felsefecilerle ilgili olmayanların en büyük şikâyeti felsefenin pratik hayattan kopuk olduğu serzenişidir. "Anlaşılmaz" problemleri daha da "anlaşılmaz" kavramlarla ifade eden metinler, felsefeye ilgi duymayı dahi korkulu bir süreç haline getirmeye yetmiştir.

Ahmet Arslan felsefeye karşı bu tür basmakalıp ithamların canlı reddiyesidir. Arslan, kitaplarında her gün karşılaştığımız ama çoğunlukla farkına varmadığımız felsefi problemleri basit bir konuşma diliyle ama derinliği kaybetmeden okuyucusuna aktarmasıyla meşhurdur. Antik felsefe ve İslam felsefesi üzerine düşünmek isteyen herkesin yolu bir şekilde Ahmet Arslan'dan geçer.

Ama bu söyleşimizde Arslan bize sadece felsefenin ne olduğunu değil ama bir felsefeci gibi yaşamının ve düşünmenin ne olduğunu anlatıyor. Bu sayede nadiren rastlanan zengin bir tecrübe, okumayı ve düşünmeyi seven herkesin erişimine açılıyor. Ahmet Arslan'ın hayatı ve düşünceleri ile felsefenin ve Türkiye'nin problemlerini tartıştığımız bu kitapla, felsefe ile sahici bir ilişki kurmanın ne olduğunu aktarıyoruz.

FELSEFEYE GİRİŞ

John Herman Randall, Jr. ve
Justus Buchler

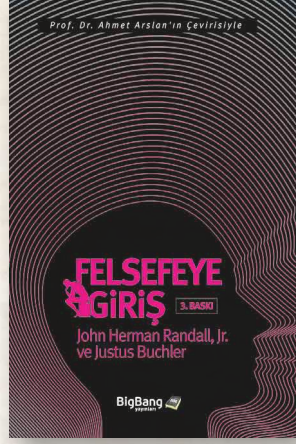
Çeviren: Prof. Dr. Ahmet Arslan

978-605-9802-13-0

4. Baskı, Ağustos 2018

13x19 cm

445 sayfa

Ciddi olan her eser, üzerine düşünölmeyi gerekli kılar. Hele ki bu eser felsefi geleneğin geniş külliyatını tanıtmak ve felsefi düşünmenin yollarını öğretmek amacındaysa, bu, başlı başına zor bir iştir. Columbia Üniversitesi felsefe profesörleri olan John-Herman Randall, Jr. ve Justus Buchler tarafından yazılmış olan bu eser, bu zor işi hakkıyla başaran önemli bir felsefeye giriş kitabıdır. İlk kez 1982 yılında Ahmet Arslan'ın titiz çevirisi ile Türkçeye kazandırılmış olan kitap, aradan geçen 32 senenin ardından akıcılığından ve açıklayıcılığından hiçbir şey kaybetmeden yeniden okuyucusunun karşısına çıkmaktadır.

Kitap üç bölümden oluşmaktadır. "Felsefi Düşüncenin İnsan Hayatındaki Rolü", "Felsefenin Analitik İşlevi" ve "Felsefenin Kurgusal İşlevi". Ahmet Arslan'ın da belirttiği gibi, "Her bölümde ele alınan belli başlı görüş veya kuramların, hemen arkasından gelen Eleştirel Düşünceler kısmı ilgili görüş veya kuramın başarı veya eksiklerinin daha iyi kavranmasında çok yardım edici niteliktedir. Gereken yerlerde filozofların kendi yapıtlarından yapılan alıntılar akıllıca seçilmiş olup, ölçülü ve aydınlatıcı niteliktedir. Belki bütün bunlardan daha da önemli olmak üzere yazarlar kendi görüş ve tercihlerinin nereye gittiğini açıkça belirtmekten kaçınmamakla birlikte, ele aldıkları her kuram veya görüşe aynı ciddilik, ölçülülük ve hakkaniyetle yaklaşma erdemini göstermekten geri kalmamaktadırlar."